

UHRMAN IVÁN

Görög császárnak leánya...?

Szent Imre feleségéről (?)

Szent Imre egyetlen ránk maradt legendájáról szólva közhely, hogy lényegében egyetlen nagy, aszketikus erény: a szüzesség (*continentia*) megtestesüléseként festi le hőseit. „Amikor atyai rendelkezésből egy királyi nemzetségből származó nemes szüzet jegyeztek el Szent Imrével, és hoztak el hozzá, hogy mindkét királyi ágból királyi utódok származzanak a jövőre, ő a testi nemzést, amely romlandó, a szüzesség lelki fogadalma mögé helyezve testét böjtökkel sanyargatta. Lelkét azonban, ne hogy a test incselkedése felülkerekedjen rajta, Isten ígéjének kenyérével töltötte meg, és érintetlen hitvese szüzességét romlatlanul megőrizte.”¹

Hívó emberek, illetve az ő álláspontjukat felvállaló-védelmező kutatók² máig is ennek megtestesítőjeként kívánják látni Szent István fiát. A kritikus történetírás ellenben már évtizedek óta hangoztatja kétségeit.

Fel kell vetnünk a kérdést: voltaképpen mi zárja ki, hogy hitelt adjunk a legenda beállításának?

Erre nem egyszer a 14. századi krónikakompozícióban olvasható Imre-portrét szokták felhozni. „Szent Imre kora ifjúságának virágjában volt ugyanis, az isteni ajándék a közönséges emberi természet fölé emelte, igazság, bölcsesség, bátorság, mérséklet, okosság, tudás, szelídség, irgalom, jóság, bőkezűség, alázat és türelem, valamint további vallásbeli és közéleti erények ékesítették...”³ Mint arra Kristó Gyula ismételtén rámutatott: a *conti-*

¹ Legenda S. Emerici ducis 5.: Interea, cum ex paterna dispositione virgo nobilis, utpote orta de regali prosapia, beato Henrico desponsata esset et adducta, et [sic! – BARTONIEK EMMA közbevételése!] ex utraque regali linea regia potestas [sic! – u.ú.] succederet in postremum, ipse carnalem generationem, quae corruptibilis est, spiritualis propositio virginitatis postponens, ieiuniis corpus maceravit, animam autem pane verbi dei saturavit, ne qua ei carnis titillatio dominaretur, et intacte sue coniugis incorruptam servavit virginitatem. Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I-II. ed. EMERICUS SZENTPÉTERY. Budapest, 1937-1938. (repr.: 1999, a továbbiakban: SRH) II. 455. Magyarul in Az államalapítás korának írott forrásai. (szerk.: KRISTÓ GYULA.) Szeged, 1999. (a továbbiakban: ÁKÍF) 353. ford.: PITI FERENC.

² TÖRÖK JÓZSEF: Szent Imre a történelmi kutatások világánál. In Doctor et apostol. Szent István-tanulmányok. Budapest, 1994. (Studia Theologica Budapestinensia 10. ed.: UŐ.) 199-211., fől. 204-208.

³ Chronici Hungarici compositio saeculi XIV. 69.: Beatus Emericus in primevo adolescentie flore, supra communem naturam hominum divino munere sublimatus, iustitia, prudentia, fortitudine, temperantia, sapientia, scientia, mansuetudine, misericordia, benignitate, largitate, humilitate et patientia armatus ceterisque catholicis atque politicis virtutibus adornatus... SRH I. 319. Magyarul: ÁKÍF 77. ford.: KRISTÓ GYULA.

nentia kimarad a felsorolt erények közül⁴, s ebből le is vonja a következtetést, hogy az idézett erénykatalógus, illetve az azt tartalmazó krónika-redakciónak régebbinek kellett lennie a cölibátus hazai elfogadásánál.⁵

Csak hogy, mint Bollók János elemzése kimutatta⁶, ez a logika két ponton is hibás. Egyrészt mert Imre szüzessége nem azért hiányzik a krónikából, mintha annak szerzője még nem hallott volna róla, hanem mert a szerkesztő-szerző elvként szögezi le⁷: „*Hogy tebát ne tegyük azt, amit megtettek, és ne adjuk elő, amit előadtak, hogy tudniillik hány és mennyi erénnyel ékeskedett, és isten szolgálatában mily buzgó volt Szent Imre herceg, Krisztus hitvallója, annak leírását elhagyjuk.*”⁸ Másrészt pedig, mert a krónikában felsorolt erénykatalógusnak éppúgy nincs köze Imre valós személyiségéhez, mint a legendabeli portrénak: éppoly kevésbé hiteles forrás⁹, hiszen részint Pál apostolnak a Galatákhoz írott levele (annak is 5. caputja), részint pedig Szent István intelmei és a Nagyobbik Szent István-legenda alapján állították össze.¹⁰ Jellemző azonban Kristó álláspontjának széles elfogadottságára, hogy legutóbb még Magyar Zoltán is, aki máskülönben igen erősen támaszkodik Bollók munkájára¹¹, a döntő ponton mégis megfélekedezni látszik annak fenti érveléséről, és Kristó álláspontját ismétli.¹²

Más megfontolások vezették Györffy Györgyöt. Ő a *Hildesheimi Évkönyv* adatából indul ki, amely a szent halálára vonatkozik: „*Továbbá István király fia, Imre, az oroszok hercege, akit egy vadászaton vadkan basított fel...*”¹³

⁴ KRISTÓ GYULA: Szent István és családja az Árpád-kori történetírásban. In Uő: Írások Szent Istvánról és koráról. Szeged, 2000. 195-227. Eredetileg: Acta [Historica] Universitatis Szegediensis de Attila József nomine 40. (1972) 51-72. fől. 202.; Uő in ÁKÍF 1336. sz.j.

⁵ KRISTÓ 2000. 202.

⁶ BOLLÓK JÁNOS: Szent Imre alakja középkori krónikáinkban. In Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Budapest, 1986. (szerk. FÜGEDI ERIK) 61-75., fől. 73.

⁷ u.o. Ehhez képest meghökkenítő, hogy tíz évvel később Uő (A Szent Imre-legenda. In Mons Sacer 996-1196. Pannonhalma 1000 éve I. Pannonhalma, 1996. ed. TAKÁCS IMRE, SZOVÁK KORNÉL, MONOSTORI MARTINA. 341-355., fől. 346-347.) a krónika és a legenda Imre-képe közötti „szinte átbitfalhatatlan szakadék... legmarkánsabb jele”-ként említi a *continentia* hiányát a krónika felsorolta erények között (vö. uo. 350.)! Itt úgy látja, hogy a legendaszerző támaszkodik a krónika (értelemszerűen egy egészen korai krónikaváltozat) szövegére, de a *continentia* gondolatát ott nem találja meg, máshonnan kell vennie. Saját, tíz évvel korábbi érvéről mintha megfélekedzene.

⁸ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* 63.: Ut ergo acta ne agamus et exposita ne exponamus, quot et quantis virtutibus floruerit, et quam fervens in Dei servitio sanctus confessor Christi Emericus dux fuerit, scribere supersedimus. SRH I. 312. Magyarul: ÁKÍF 369. ford.: KRISTÓ GYULA.

⁹ BOLLÓK 1986. 75.

¹⁰ Uo. 65-66.

¹¹ MAGYAR ZOLTÁN: A liliomos herceg. Szent Imre a magyar kultúrtörténetben. Budapest, 2008² 25.

¹² Uo. 23.

¹³ *Annales Hildesheimenses ab initio mundi ad a. 1137. A 1031.* (in *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae I-III.* col. ALBINUS FRANCISCUS GOMBOS. Budapest, 1937-38. [A továbbiakban: CFH.] 339. [p. 141.]): Et Heinricus, Stephani regis filius, dux Ruizorum, in venatione ab apro discissus, periit flebiliter mortuus. Magyarul: ÁKÍF 215-216. ford.: THOROCZKAY GÁBOR.

„Imre vadászszenvedélyéről az említett lengyel kútfők is tanúskodnak.¹⁴ A magyar legenda azonban szót sem ejt a férfias kedvtelésről, sőt balálának okáról, a vadászbaesetről sem, ami által állítása az életszentségről és szűzbázasságról nagyrészt hitelt veszti.” – szögezi le Györffy.¹⁵ Egyszerűbben fogalmazva: aki részt vesz legalább egyetlen vadkanvadászaton, sőt bármilyen egyéb vadászaton, ahol véletlenszerűen vadkannal is szembekerülhet – ennél többet tudniillik a *Hildesheimi Évkönyv* nem bizonyít! – az szükségképpen normális szexuális életet él. Nem akármilyen szillogizmus!

De még ha nem fogalmazunk is ilyen sarkítottan: az ellentét, amelyet Györffy szóvá tett, csak az újkor profán létezésfeltevése felől nézve létezik. Ahogyan Hóman Bálint fogalmazta: „Az egyéniségnek, lelki alkatnak ez a kettőssége, életszentség és királyi erények, szüntelen szolozsmázás és férfias vadászat, szerzetesi buzgóság és vitézi kedvtelés, az apai örökség átvételére való lelkiismeretes készülődés és az apai törzs virágzását akadályozó szűzbázasság, mind érthetetlen és áthidalhatatlan ellentmondásnak tűnnek fel a középkor életelméletétől messzire szakadt korunkban. Nem csodálható, hogy historikusok és költők az ellentmondások kiküszöbölése végett minden cselekvésre képtelen, uralkodásra alkalmatlan, vértelen monachális ideált, vagy késő nemzedékek vallásos képzeletében szent eszményé finomult, de valójában világi erényekben bővelkedő, uralomra termett, vitéz harcost, adatok híján képzeletből szőtt alakokat állítottak a történelem Szent Imréje helyébe. A középkor életének és szellemének vizsgálója nem eshetik ebbe a hibába, nem kereshet ellentmondást ott, ahol mai szemmel tán felfedezhetünk ilyesmit, de a középkor gondolatvilágába illeszkedve ellentmondásra alig találhatunk.”¹⁶ Hasonlóan foglalt állást Török József.¹⁷

Felmerül természetesen az idegen minták átvételének a gyanúja. Már Albert Poncelet, aki az *Acta Sanctorum* sorozatban elkészítette a legenda kritikai kiadását, kétségeinek adott hangot. „Szeretném” – mondja Poncelet, – „ha ez az értesítés közelebbkorú és hitelt érdemlőbb íróktól származnék. Könnyen az a gyanú támadhat kritikusunk szerint, hogy a legendairó mintája itt Imre herceg nagybátyjának és keresztatyjának, Szent (II.) Henrik német császárnak és nejének tiszta élete volt.”¹⁸ Bár Madzsar Imre védelmébe veszi a legendát, mondván: ha egyoldalúan ábrázolja is hőseit, ám ennek forrása

¹⁴ Ld. majd 56. sz. j.!

¹⁵ GYÖRFFY GYÖRGY: István király és műve. Budapest, 1977. 375.; vö. MAGYAR i.m. 29.: az ő interpretálásában GYÖRFFY pontosan megfordítja PRAY GYÖRGY és PODHRADCZYK JÓZSEF álláspontját, akik éppen a *Hildesheimi Évkönyv* adatát vonták kétségbe, mondván: ilyen szent életű emberhez nem illik a vadászat. A valóságban azonban PRAY (*Dissertationes historico-criticae de sanctis Salamone rege et Emerico duce Hungariae. Posonii, 1774. 56-57.*) és PODHRADCZYK (Szent László királynak és viselt dolgainak története I. Buda, 1836. 50-51., I. sz.j.) nem erre hivatkoznak, hanem a legendákban és egyéb (jóval későbbi) forrásokban konkrétan Imre halálára vonatkozó (valójában alig információértékű!) adatokat vélik az *Évkönyv* információjával összeegyeztethetetlennek.

¹⁶ HÓMAN BÁLINT: Szent Imre. In uő: Magyar középkor I. Máriabesnyő-Gödöllő, 2000. (Eredetileg: Magyar Szemle 9. [1930] 201-209.). 223.; vö. uő: Szent István. Budapest, 1938. (repr.: 2000) 282.

¹⁷ TÖRÖK i.m. 206.

¹⁸ ALBERT PONCELET in *Acta S. Emerici sive Henrici ducis filii S. Stephani Ungarorum regis. Excerptum ex Actis Sanctorum Novembris II.* (Ed. uő) Bruxelles, 1894. Annotata h. (p. 15. [491.]): Vellem haec ab auctore asseri, qui rebus gestis propinquior exstitisset, et gravitate fideque sua maiorem sibi conciliasset auctoritatem, vel invito enim suboritur suspicio haec ex legendis sancti avunculi, Henrici nem-

nem valamiféle külföldi minta – annál is kevésbé, hiszen II. (Jámbor) Henriket csak 1154-ben avatták szentté! –, hanem a hazai, „nemzeti” hagyomány. „*Nem a legenda tette szentté hercegünket, hanem a köztudat...*”¹⁹ Ezzel együtt azt nem zárja ki, hogy ha a szent nagybácsi legendája közvetlenül nem hathatott is a szent unokaöccsére, de megítélése szerint a „*vándor nemzetközi mese- és mondakincs*” ugyanúgy alakíthatta mindkettőt.²⁰

Hasonlóan ítéli meg majd hetven évvel később Klaniczay Gábor, aki szerint II. Henrik szentté avatása már 1147-ben megtörtént, de ő még az 1163-ban szentté avatott angolszász király, Hitvalló Edward legendájának hatását sem zárja ki.²¹ (Nem világos, milyen alapon, amikor a Szent Imre-legendának nagy valószínűséggel 1127 – Álmos herceg halála – után pár évvel kész kellett lennie²²; sőt igen valószínű, hogy már 1116 előtt.²³)

Emellett Madzsar szerint szóba jöhet még forrásként Tertullianus, Szent Jeromos, Aranyaszájú Szent János, Nazianzosi Szent Gergely, Szent Ágoston és az „apokrif” *Exhortatio ad sponsam Christi* (ez utóbbit, amely apácákhoz szól, a 4. századi Szent Athanasiosnak, az arianusok nagy ellenfelének neve alatt hagyományozták, ám valójában a 9. században, Jámbor Lajos szerzetesség-reformtervei jegyében keletkezett).²⁴ Utóbbi művet Klaniczay Gábor is említi²⁵, s ugyanő tételezi fel Szent Elek legendájának hatását.²⁶

Mivel mindezen utóbbi források jóval korábbiak az Imre-legendánál, természetesen nem zárhatjuk ki, hogy hathattak a legenda szerzőjére – ahogyan azt sem, hogy akár magára Szent Imrere is. Ez pedig eleve megkérdőjelezheti a legerősebbnek, legszívósabbnak mutakozó ellenérvet is: azt, amely a legenda egész beállítását egy későbbi időszak korszemléből vezeti le.

Marczali Henrik volt az első, aki megfogalmazta: „*Azt hiszem, vonatkozás ez a coelibatusra, melynek keresztülvitele hazánkban úgy [sic!] mint a többi Európában igen sok akadályba ütközött.*”²⁷ Raimund Friedrich Kaindl éppenséggel a legenda 12. század eleji datálásának indokát látja abban, hogy a szüzességet ilyen egyértelmű értéként

.....
pe II imperatoris, in beatum nostrum iuvenem esse translata. Magyarul in MADZSAR IMRE: Szent Imre herceg legendája. Századok 65. (1931) 35-61., f6l. 40.

¹⁹ MADZSAR uo.

²⁰ Uo.

²¹ KLANICZAY GÁBOR: Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek. Budapest, 2000. 142-143.

²² Ld. KRISTÓ in ÁKÍF 350.; ÉRSZEGI in Árpád-kori legendák és intelmek. (szerk.: UÓ) Budapest, 1983. (a továbbiakban: ÁKLI) 205.

²³ MADZSAR i.m. 53.; TÖRÖK i.m. 202.; BOLLÓK 1996. 349.

²⁴ BOLLÓK 1996. 350.; MADZSAR i.m. 50-51.

²⁵ KLANICZAY G. i.m. 141-142.

²⁶ Uo. 141., vö. az ún Hahóti Codex, amelynek Sacramentariumában Szent Elek kultusza Szent Adalbert mellett szerepel, ld. SZÉKELY GYÖRGY: Gemeinsame Züge der Ungarischen und Polnischen Kirchengeschichte des XI. Jahrhunderts. Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae/Sectio Historica IV (1962) 55-80. 58-59.

²⁷ MARCZALI Henrik: A magyar történet kútfoi az Árpádok korában. Budapest, 1880. 24-25.

mutatja fel: hiszen, úgymond, alig pár évtizeddel korábban, Szent László idején még semmilyen megütközést nem keltettek Magyarországon a házas papok!²⁸ Húsz oldallal a legenda eredetiségét védelmébe vevő állásfoglalása után maga Madzsar is így nyilatkozik: „*Ne lássunk nehezséget abban, hogy a világi papságot illető reformot oly művel hozzuk gondolati kapcsolatba, amely egy királyfit állít oda példaképül.*”²⁹ Vagyis már nála felmerül a gondolat, hogy Imre szűzházasságának kiemelése a gregoriánus eszmeiség, közelebből a papi cölibátus propagálásának az eszköze.

Ez az értelmezés az azóta eltelt nyolcvan évben általánossá vált a szakirodalomban. „*Imre egész élete láthatóan példa a legendaíró szemében, az eszmény, még pedig [sic] a szűzesség eszményének megtestesülésére.*” – állapította meg Guoth Kálmán³⁰, s így a Szent Imre-legenda keletkezését mindjárt kapcsolatba is hozta az 1112-es esztergomi zsinattal, amely a papi cölibátust Magyarországon is kötelezővé tette: a legenda eszerint a zsinat „*meglehetősen nagy hullámverésének irodalmi lecsapódása*” volt.³¹ Ennek alapján vélte úgy Kristó Gyula is, hogy a legenda keletkezése egybeesett a cölibátus magyarországi elfogadásával.³² Hasonlóan Györffy György: „*A XII. század elején élt legendaíró az akkortájt bevezetett papi nőtlenség ... gondolatának akart hazai eszményképét állítani, amikor Imrét mint szűz házasságban élő szent királyfit mutatta be az egyházi olvasmányok szánt legendában.*”³³ Bollók János pedig szinte összefoglalja a korábbi álláspontokat: „*A continentia a legendában minden más erényt háttérbe szorít, szinte kizárólagos szerepet játszik, ami még a bagiográfiai irodalomban is szokatlan, ezért joggal merült fel a gyanú, hogy az egész legenda – még ha a hitelesség igényével lép fel, és forrásként a hagyományra hivatkozik is – inkább csak az akkoriban különösen időszerű cölibátus-kérdéshez kapcsolódó programirat, mintsem hiteles, vagy legalábbis – a bagiográfia keretein belül – a hitelességet megközelítő életrajz, és keletkezése elválaszthatatlanul összefügg az esztergomi zsinatnak (1112) a papi nőtlenséget kötelezővé tevő határozatával.*”³⁴ Álláspontját tíz évvel később, ha kicsit árnyaltabb formában is, de megismételte.³⁵ Klaniczay Gábor is, noha ő legalább számos egyéb lehetséges eredetire rámutat a legenda ábrázolásmódjának³⁶, végül mégis kijelenti, hogy a szűzesség, amelynek bajnokaként a legenda szerepelteti Szent Imrét, a cölibátus elrendelése miatt vált propagandisztii-

²⁸ RAIMUND FRIEDRICH KAINDL: Die Legenden des heil. Emerich. In uő: Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen XIII-XVI. Wien, 1902. 38-46. (XIV.), fől. 43.

²⁹ SZÉKELY uo. 60.

³⁰ GUOTH KÁLMÁN: Eszmény és valóság Árpád-kori királylegendáinkban. Erdélyi Múzeum 49 (1944) 304-347., fől. 337.

³¹ Uo. 338.

³² KRISTÓ 2000. 202.

³³ GYÖRFFY 1977. 374.; vö. uo. 392.; v.ö. uő: Államszervezés. In Magyarország története I. Előzmények és magyar történet 1242-ig./1. (szerk.: SZÉKELY GYÖRGY, BARTHA ANTAL. A továbbiakban MT.) 717-834., fől. 830.

³⁴ BOLLÓK 1986. 61.

³⁵ Uő 1996. 349. (Itt már túlzónak ítéli azt a felfogást, amely csakis a cölibátus programiratát látja a legendában; de főként azért, mert a *continentia* mellett a *humilitas* szerepét is kiemeli a szövegben.)

³⁶ KLANICZAY G. i.m. 141-143.

kus kérdéssé a II-12. század fordulóján.³⁷ Sőt Török is, noha ő védelmébe kívánja venni a legenda hitelességét, ám a gregorianizmussal való összefüggést ennek ellenére hangoztatja, annyi különbséggel, hogy szerinte nem a legendaszerző kívánt Imréből gregoriánus ideált faragni, hanem ő volt eleve kiemelkedő képviselője a gregorianizmus – eszerint nem felülről, a pápa részéről, hanem alulról, mintegy tömegigényt kifejezően (?) megjelenő eszmeiségének.³⁸ Végül legutóbb a Szent Imre kultuszának egész monográfiát szentelő Magyar Zoltán is az előbbieket, közülük is főként Györffy és Bollók gondolatait veszi át.³⁹

Mindezen kutatókat láthatóan nem aggasztotta az az apróság, hogy a gregoriánus ideológia szerint a cölibátus papi személyek számára volt kötelező, márpedig Szent Imre nem volt pap. Még ha elfogadjuk is Hóman⁴⁰, s az ő nyomán Török⁴¹ és Magyar⁴² érvelését, mely szerint Imre nyilván nem elsőszülött fia volt Szent Istvánnak, így eredetileg nem ő volt a trónörökös, az *in ipsis infantiae gradibus insontes*⁴³ fordulat pedig, amellyel fivéreinek halálukkorai életkorát jellemzi Szent István Nagyobbik Legendája, akár tizenöt-tizenhat éves ifjút is jelenthet,⁴⁴ s hogy Szent Imrét így eredetileg egyházi pályára szánták⁴⁵ – legkésőbb az 1020-as évektől akkor is trónörökössé lépett elő.⁴⁶ (Arról nem is beszélve, hogy Bollók kimutatta: az *infantest* valóban igen széles jelentésben használták a középkorban, az elvont *infantiát* azonban nem, kivált nem a nyomatékosító *in ipsis* és a csecsemő szinonimájaként használt *insontes* kíséretében!⁴⁷) Ám az idézett tudósok többsége ezt az ellentmondást szóvá sem tette. Madzsar még – ahogy fentebb láttuk – igen, de ő is csak azért, hogy elhessegesse a problémát: „*A laikus élet körében még nagyobb érdemű az az erény, melyet írónk dicsóított.*”⁴⁸

Ez az értelmezés azonban kissé elnagyoltnak tűnik. A papok házasságának kategorikus elutasítása VII. Gergely részéről onnan eredt, hogy ennek révén az egyházi birtokok is igen könnyen családon belül öröklődhettek, s így elveszhettek az egyház számára.⁴⁹ Mivel a világi emberek házassága értelemszerűen nem fenyegethette a klérus javait, így ez utóbbit a gregorianizmus nemhogy nem utasítja el, de a

³⁷ Uo. 309.

³⁸ TÖRÖK i.m. 206.

³⁹ MAGYAR i.m. 23-25.

⁴⁰ HÓMAN 2003. 226-227.; Uő 1938. 280-285.

⁴¹ TÖRÖK i.m. 201.

⁴² MAGYAR i.m. 10-11.

⁴³ Legenda maior S. Stephani regis 15. SRH II. p. 390.

⁴⁴ HÓMAN 2003. 224.; MAGYAR i.m. 10-11.

⁴⁵ HÓMAN uo. 226-227.; Uő 1938. 280-285.; MAGYAR i.m. 18.

⁴⁶ MAGYAR uo.

⁴⁷ BOLLÓK 1996. 351.

⁴⁸ MADZSAR i.m. 60.

⁴⁹ SZÉKELY GYÖRGY: VII. Gergely. Budapest, 1984. 155.; S. FISCHER-FABIAN: A német cézárook. A középkor császárainak tündöklése és bukása. Budapest, 1985. 204-205.; ARISTEIDES PAPADAKIS – JOHN MEYENDORFF: A keresztény Kelet és a pápaság felemelkedése. Budapest, 2002. 45.

házasságban élést éppen mint a világi rend (*ordo laicalis*) fontos ismervét határozta meg.⁵⁰ Igaz, az uralkodóknak a korábbi felfogás tulajdonított bizonyos papi jelleget, ám ezt éppen a gregorianizmus utasította vissza;⁵¹ s még ha nem így lett volna, akkor is nehéz lett volna éppen rájuk kiterjeszteni a cölibátus érvényességét, hiszen éppenséggel követelmény volt, hogy a királyi birtok és méltóság – eltérően a papitól – dinasztikusan öröklődjék. Egy trónörökös, egy leendő uralkodó irányában a szűzházasság nemhogy elvárás nem lehetett, de súlyos kötelességmulasztásnak minősülhetett. Éppen ezért egy ilyen személy arra valójában tökéletesen alkalmatlan, hogy a gregoriánus cölibátus-eszmény képviselőjeként mutassák fel.

Csakhogy mind az eddig áttekintett érveken túl ott van még egy további, amelyet szóvá tenni nem szokás, nem is illendő, pedig valójában erősen valószínű, hogy a kutatók döntő többségét ez motiválja: nevezetesen a legenda elbeszélésének irracionálisága. A vallásos rajongás ilyen foka, amely, ha igaz, még a nási ágyon belül is legyőzi nem csupán egy huszonéves fiatalember természetes testi indíttatásait, de a dinasztia – pontosabban: az új, keresztény állam fenntartására elhivatottnak tekintett dinasztia-ág – továbbvitelének nyilván kellően tudatosított kötelezettségét is, a 20-21. századi gondolkodás számára már alig felfogható. Még Hóman Bálint is, aki – láttuk – vitatja a kritikus hozzáállás megalapozottságát, kénytelen leszögezni: „A szent királyfi életében és jellemében felismerni vélt ellentmondások a kor és környezet beható vizsgálata után egyetlenegy problémára: a trónra készülő fejedelmi sarj családalapításra irányuló természetes vágyával ellentétes szűzházasság problémájára zsugorodnak össze.”⁵² Ő ugyan megpróbálja e problémát is megoldani, mondván: a királyfi nyilván nem akarta azzal keseríteni édesapját, hogy nyíltan tiltakozik a házasságkötés ellen; ugyanakkor a szerzetesi fogadalomhoz is, amelyet még trónörökössé való előlépése előtt tett, titokban ragaszkodik. Ezért lesz a világ előtt házasember, de valójában megőrzi szüzességét; s teszi ezt olyan megfontolásból, hogy majd apja halála után másod-unokaifivérei, Vazul fiai közül nevel magának megfelelő örökös.⁵³ Kalandos elképzelés – ám ha azt tekintjük, milyen mértékben tartotta maga Szent István alkalmas utódoknak ugyanezen unokaöccseit – még Imre halála után is! –, akkor nehéz elképzelnünk, hogy Imre nyugodt lelkiismerettel tekinthette volna ezt a probléma megoldásának! De alig meggyőzőbb ennél Török álláspontja is, aki viszont az *Intelmek* I. caputjára hivatkozva állítja: ha a királyban a katolikus hit a legfontosabb, akkor Imrének sem kellett megrendülnie a gondolatától, hogy a nyilván megfelelően katolikus utód nem lesz közvetlen leszármazottja.⁵⁴ Ez mintha már Imre életében Péter távlati trónörökösségének lehetőségét fogalmazná meg burkoltan. Ám hogy az *Intelmek* mondott szakaszába ez beleolvasható lenne – több mint kétséges! (Arról

⁵⁰ Uo. 156.

⁵¹ Uo. 157.

⁵² HÓMAN 2003. 224.; vö. UŐ 2000. 282.

⁵³ UŐ 2003. 227.; 2000. 285-286.

⁵⁴ TÖRÖK i.m. 207.

nem is beszélve: az ellen is szólnak érvek, hogy az *Intelmek* valóban Imre életében keletkezett s hozzá volt címezve!⁵⁵)

Így történhetett, hogy a szüzesség önmagában vett eszményítéséért kevésbé rajongó emberekben régebben még az a gondolat is fel tudott merülni: nem valami féle, önmagában kevés tiszteletet ébresztő testi korlátozottságot kozmetikázott-e utólag erénnyé a legenda (mondván, hogy ha már a dinasztíának ez az ága igenis kihalt, s ezzel több évtizeden át meg-megújuló polgárháborút szabadított a magyarságra, legalább egy szentkultuszt nyerhessen rajta az ország)?⁵⁶ Látni fogjuk azonban: ez az elképzelés nem csupán nem ildomos, de alaptalan is. A megoldást máshol kell keresnünk.

Hogy közelebb kerülhessünk hozzá, azt kell megvizsgáljunk: ki is lehetett az a „*királyi nemzetségből származó nemes szűz*”, aki e történet másik főszereplője lenne Szent Imre mellett?

2.

Az elmúlt évtizedek szakirodalmában háromféle lehetőség merült fel e hölgy azonosítására. Az első, amely III. Kresimir horvát király leányáról állította, hogy a szent királyfi felesége volt, nem ismeretes régebben a 17. századnál: legfőbb forrása pedig éppen 18. századi hamisítvány.⁵⁷ Így a szakirodalom döntő részével egyetértésben nem kívánunk vele foglalkozni.

⁵⁵ UHRMAN IVÁN: *Iulus rex. A gyula-dinasztia, a kabarok és Szent István Intelmei*. Hadtörténelmi Közlemények 116. (2003) 267-366. 269. (10. j.)

⁵⁶ BÖRCSÖK MÁRIA (*Kettészakadt Magyarország*, Budapest, 2012. 10.) írásban is megfogalmazta: „*Imrét az egyház később szentté avatta többek közt »tisztaságáért« – azt állítván, hogy feleségével nem élt házasetlet. Én ezt kizártan tartom... Imre valószínűleg impotens volt, csak hát a történetírás egy Árpád-hercegre ezt nem találta elég bizelgőnek, ezért életszentséggé szublimálta.*” E könyv persze nem tudományos munka szándéka szerint sem, amit nem csupán a hivatkozások teljes hiánya mutat. Ám így is jól példázza, miként reagál a modern, profán, hétköznapi tudat Imre meghökkentő magatartására.

⁵⁷ Ld. már HORVÁT ISTVÁN: *Boldog Asszony Veszprém Völgyi Apátza Monostorának alkotó [sic!] Görög Óklevele [sic!] Szent István Magyar Királytól Kálmán Magyar Királynak 1109-dik évi hiteles Másolatából, két Réz Táblával*. Tudományos Gyűjtemény 18. (1834)/1. 84-106. fől. 86-87. (igaz, ő még csak az 1083-as szentté avatáson részt vevők időbeli és tájékozottsági elsőbbségét hangoztatja a kései horvát forrásokkal szemben; így kimondatlanul sugallja, hogy a Margit-legenda adata Szent Imrének egy ekkor keletkezett *Legenda Vetus*ából való); WERTNER MÓR: *Az Árpádok családi története*. Nagybecskerek, 1892. 59-60.; KARÁCSONYI JÁNOS: *Vélemény Szent Imre herceg nejeről*. Századok 36 (1902) 105-III., fől. 105. Igaz, ŠUFFLAY MILÁN (*János gercsei főesperes krónikája töredékéről*. Századok 38 [1904] 511-536., fől. 515-516.) védelmébe veszi hitelességét: szerinte a 14. században keletkezett, forrása egy elveszett pécsi krónika, mely az Altaichi Évkönyvek (uo. 523.) mellett a helyi hagyományokra támaszkodhatott, s így tudhatott volna arról, hogy Kresimir támogatta Szent Istvánt Konrád császár ellenében (uo. 520.), s ezt honorálta volna a magyar uralkodó azzal, hogy leányát eljegyezte saját trónörökösével (uo.). Feltehetően ŠUFFLAY hatására (bár a népszerűsítő szándékú, így a hivatkozásokot mellőző munkáiból ez nem derül ki!) HÓMAN is ezt hajlamos elfogadni (2003. 229-230.; 2000. 288-289.). Ezzel szemben DÖRY FERENC (*Szent István családi története*. In *Emlékkönyv Szent István*

Valamivel több figyelmet érdemel az az 1270 tájáról való lengyel évkönyv, amely szerint „*De ex az István király fiút nemzett, akit Imrének neveztek, majd tíz év elteltével barátságot kötött Mieszkóval, Lengyelország királyával, így hát Imre elvette Mieszko leányát, mivel apja és földjének nemesei mintegy erővel kényszerítették; aki, noha Gneznóba és Poznanba jött, megmaradt feleségével mint szűzzel, szűz maradt egészen haláláig.*”⁵⁸

Bár Karácsonyi János sem tagadja, hogy az évkönyveknek éppen ez a magyar vonatkozású szakasza nem vezethető vissza régibb forrásra, mégis hajlandó hitelesnek elfogadni a szájhagyományt, amelyen eszerint alapulna: ezt igazolná szerinte, hogy az évkönyv szerzője az Imre-legendát nem is ismerné (sem Istvánt, sem Imrét nem nevezi szentnek!), hanem egy helyi keresztadományozási aitiológia-történetet használ fel.⁵⁹ Annál is inkább, mert egy házassággal megpecsételt lengyel-magyar szövetség, Karácsonyi megítélése szerint, 1027 után egyenesen elkerülhetetlen volt, amikor az újonnan trónra jutott II. Konrád német császárral mindkét országnak meggyűlt a baja.⁶⁰

Igaz, a forrásban őszintén is súlyos kronológiai zavar mutatkozik, hiszen 996-ra tenné a házasságkötés időpontját, amikor Imre alkalmasint még nincs is a világon; ezt azonban áthidalja azzal, hogy az évkönyvíró csupán összetéveszti egymással I. és II. Mieszkót.⁶¹ A probléma valójában súlyosabb: a forrás 996-ra csak Imre nemzését teszi, Istvánnak Mieszkóval való barátsága tíz esztendővel később, tehát 1006-ban kezdődne. I. Mieszko azonban 992-ben meghalt, II. Mieszko viszont csak 1025-ben kezdett uralkodni. Ám kettejük felcserélése ráadásul lehetővé tenné Karácsonyinak, hogy az Imre szűzházasságára vonatkozó hagyományt is valószínűsíthesse:

.....

király halálának 900. évfordulóján. [Szerk.: SERÉDI JUSZTINIÁN] II. Budapest, 1938. 553-583., fől. 570-572.) cáfolja ŠUFFLAY érveit mondván: még ha elfogadnánk is, hogy az állítólagos forrás szerzője János főesperes, adatait akkor sem fogadhatnánk el, hiszen Kresimir már 1030-ban meghalt; a békét a császárral nem Szent Imre közvetítette (mint e vitatott forrásban olvashatjuk), hanem Fekete Henrik, a későbbi császár; a történet pedig jól láthatóan csak ahhoz szolgál hivatkozási alapul, hogy mivel Szent István az állítólagos eljegyzéskor átengedte volna a horvátoknak Szlavónia azon részét, amely előzőleg Magyarországhoz tartozott, így e terület után a zágrábi püspök lenne hivatott annátákat szedni. Ennek megfelelően a hamisító személyét Zelniczey Stjepanić Miklós zágrábi püspöknek tulajdonítja, aki valóban vindikálta magának e jogot 1598-ban, a pápának beadott emlékiratában. (uo. 3. j.) Ennek nyomán VAJAY SZABOLCS (Géza nagyfejedelem és családja. In Székesfehérvár évszázadai I. [Az államalapítás kora.] szerk.: KRALOVÁNSZKY ALÁN. Székesfehérvár, 1967. 64-100. fől. 90.) és MAGYAR (21.) újra csak elutasítják, hogy a mondott forrás a 14. századi János főesperes munkája volna, s így hitelt sem adnak neki.

⁵⁸ Annales sanctae crucis Polonici a. 966-1410.: anno Domini 966 ... Iste vero Stephanus rex genuit filium dictum Emrich, et post decem annos contraxit amicitias cum Meszkone rege Polonie, ita quod Emrichus duxit filiam Meszkonis, quasi compulsus vi per patrem et per nobiles terre, qui veniens in Gneznam et Poznaniam mansit cum uxore virgine, virgo mansit usque ad mortem. CFH 460. (p. 197-198.)

⁵⁹ KARÁCSONYI 1902. 109-III.

⁶⁰ Uo. 108-109.; vö. UÓ: A magyar nemzet áttérése a nyugati kereszténységre 997-1095. Nagyvárad, 1926. (repr. Budapest, 2010.) 27.

⁶¹ UÓ 1902. 107.

II. Mieszko (semmilyen más forrásból nem adathozható!) leánya ugyanis számításai szerint leghamarabb 1028-ban mehetett férjhez, alig tizenhárom-tizennégy évesen, s így egyelőre senkinek nem tűnhetett fel az Imre haláláig hátralevő három év alatt a gyermekáldás elmaradása.⁶²

Karácsonyi elmélete azonban nem nyerte el a hazai kutatók rokonszenvét. Mint Hóman Bálint rámutatott: az idézett évkönyv akkor keletkezett, amikor Szemérmes Boleszláv fejedelem és Árpád-házi felesége, Szent Kinga uralkodnak Lengyelország adott részén – s mivel ők is (?) szűzházasságban éltek egymással, így az, hogy Szent Imre házassága is lengyel volt, „...*a lengyel fejedelmi széken ülő ájtatos magyar király-asszony Szent Imre-kultuszából sarjadt jámbor fikció.*”⁶³ Moravcsik egyetlen mondattal elhessentette e kérdést, „*nagyon késői külföldi hagyományon*” alapulónak mondván a lengyel tradíciót;⁶⁴ hasonlóan Török József is arra hivatkozik, hogy a korábbi lengyel források mit sem tudnak e házasságról;⁶⁵ Magyar Zoltán is éppen azon a ponton támadja e hagyományt, amely Karácsonyi szemében legfőbb bizonyítékának látszott: „...*magunk is úgy látjuk, hogy a történeti adatok hiányán kívül azért is kicsiny a valószínűsége, mert e hagyomány a XI. század első feléhez képest nagyon késői híradásban szerepel, és ott is elsősorban úgy, mint egy típusában nemzetközileg elterjedt eredetmonda.*”⁶⁶ Nagy Géza pedig már mindezeket megelőzően rámutatott: II. Mieszko leányát valóban feleségül vette az Árpád-ház egyik tagja – csak éppen ez nem Szent Imre volt, hanem a leendő I. Béla király.⁶⁷

Így a hazai kutatók döntő többsége a harmadik variáció mellett foglalt állást. Ez a Szent Margit-legenda régi magyar nyelvű változatából ismert. „*És meggondolja vala Szent Imre hercegnek is ő életét és ő szentséges szüzességét, kinek mikoron volna nemességes jegyese, görög császárnak leánya...*”⁶⁸

Erre az adatra először a kevésbé bizalomkeltő emlékü Horvát István hívta fel a figyelmet⁶⁹, aki elsőként próbálta meg ennek alapján magyarázni a meghökkentő tényt, hogy a köztudat szerint Szent István által alapított veszprémvölgyi apáca-monostornak görög nyelvű alapító oklevele van – értelemszerűnek vélte, hogy így e monostor Imre megözvegyült szűzfelesége, a görög császárlány számára épült.⁷⁰

Az elképzelést Karácsonyi gyilkos kritikával illette. Egyrészt azt vetette ellene, hogy ez a magyar nyelvű legendaváltozat öszerinte 1510-ből vagy alig korábbról való, s az őáltala ismert egyéb variációkban – mint az ún. nápolyi Margit-legenda

⁶² Uo. 109-III.

⁶³ HÓMAN 2003. 229.; UÓ 2000. 288.

⁶⁴ MORAVCSIK GYULA: Görögnyelvű monostorok Szent István korában. In Emlékkönyv Szent István király halálának 900. évfordulóján. (Szerk.: SERÉDI JUSZTINIÁN) I. Budapest, 1938. 387-422., fől. 413.

⁶⁵ TÖRÖK i.m. 205.

⁶⁶ MAGYAR i.m. 22.

⁶⁷ NAGY GÉZA: Szent István vérsége és a magyar kútforrások. Turul 25 (1907) 25-30., 127-139., 175-182.; uo. 26 (1908) 14-24., 110-122., 145-157., fől. 1907. 133., 1908. 24.

⁶⁸ Szent Margit legendája (12.) in ÁKLI 125.

⁶⁹ HORVÁT i.m. 84-85.

⁷⁰ Uo. 88.

vagy a Guarini-féle – szó sincs Szent Imre feleségéről, így hát ez a magyar „szerző” 1510 körüli újítása⁷¹ (de még ha feltételeznék is, hogy volt régebbi, elveszett előzménye, 1276-nál az sem lehetne régebbi, s Imréről az önmagában is halvány és elmosódott Imre-legendánál színesebb, konkrétabb emlék ekkorig sem maradhatott fenn)⁷² másrészt pedig azt is, hogy Szent Imre életében VIII. Kónstantinos⁷³ (1025-1028) az egyetlen bizánci császár, akinek egyáltalán leányai vannak, de ezeket jól ismerjük, s egyikük sem volt Szent Imre felesége.⁷⁴

Valóban: a szent királyfi életében összesen három császár követte egymást a bizánci trónon. Ezek közül II. Basileios Bulgaroktonos (976-1025) egész életében nőtlen, sőt magányos aszkéta maradt, s így leszármazottai sem lehettek;⁷⁵ III. Rómanos (1028-1034) családi viszonyai pedig – látni fogjuk – kevéssé maradtak ismeretek. Így csak VIII. Kónstantinos három leánya maradna, akikről Ióánnész Skylitzész így számol be: „Mivel Kónstantinosnak volt három leánya Alypiosz patrikiosz leányától, akit még Basileios életében feleségül vett, Eudokia, aki életkora szerint az első volt, megnyiratkozott, Theodóra, a harmadik pedig megtagadta, hogy összeházasodjék Rómanoszal, már akár a rokonság miatt, ahogy mondják, akár azért, mert amannak a felesége még élt. A kora szerint második Zóé viszont szívesen fogadta a beszédet, amelyet felhoztak arról, hogy keljen vele egybe.”⁷⁶ Ezek közül a középső, a később igencsak hírhedté vált Zóé tehát eleve nem jön szóba, hiszen mint ebből is kiderül, 1028-ban apja kívánságára, annak halálos ágyánál férjhez ment a kijelölt utódhoz, Rómanos Argyroszhoz. Ráadásul, ahogyan Michaél Psellosztól megtudjuk: „Kónstantinos leánya, akivel [Rómanos] egybekelt, miután felemelték a hatalomba, már maga mögött hagyta a teherbe esés idejét, és gyermekek szüléséhez már ki volt száradva a méhe (életkora ugyanis ötven év volt, amikor eljegyezték Rómanoszal).”⁷⁷ Eszerint Imrének a dinasztia fenntartását célzó házasságához elvben sem lett volna alkalmas partner, hiszen nemcsak, hogy huszonkét-harminchárom esztendővel idősebb volt a magyar királyfinál, de alkalmatlan is arra, hogy utódokat szüljön neki.

Testvérei pontos születési idejét nem ismerjük. A legidősebb nővér, Eudokia,

⁷¹ KARÁCSONYI 1902. 105.

⁷² Uo.

⁷³ KARÁCSONYI IX-ként számozza.

⁷⁴ KARÁCSONYI uo. 106-107.

⁷⁵ GEORG OSTROGORSKY: A bizánci állam története. Budapest, 2003. ford.: MAGYAR ISTVÁN LÉNÁRD, NÉMETH FERDINÁND, PROHÁSZKA PÉTER. 255.

⁷⁶ Ióánnész Skylitzész: Synopsis historión/Kónstantinos ho adelphos Basileiu. 3. (THURN, 1973. 3.) (οὐσῶν δὲ τῶ Κωνσταντίνῳ θυγατέρων τριῶν ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ πατρικίου Ἀλυπίου, ἦν ἔτι ζῶντος τοῦ Βασιλείου ἡρμόσατο ἡ μὲν καθ' ἡλικίαν πρωτεύουσα Εὐδοκία ἀπεκείρατο, ἡ τρίτη δὲ Θεοδώρα ἀπηνήνατο συζυγῆσαι τῷ Ῥωμανῶ, ἡ δὲ τὸ συγγενές, ὡς φασιν, ἡ δὲ τὸ ἔτι τὴν ἐκείνου σύζυγον ζῆν, ἡ δὲ τῶ χρόνῳ δευτέρῃ, Ζωὴ τὸν περὶ τῆς συνοικίας λόγον προσενέχθεντα ἀσπασίως ἐδέξατο.)

⁷⁷ Michaél Psellos: Chronographia III. (III. Rómanos) 5. (ἡ τοῦ Κωνσταντίνου θυγάτηρ, ἡ συνώκησεν εἰς τὸ κράτος ἀναρρηθεῖς, τὸν τοῦ κύειν ὑπερναβεβήκει χρόνον καὶ τὴν νηδὺν ἤδη ξηρὰν εἶχεν πρὸς τέκνων γονῆν [πεντηκοστὸν γὰρ ἔτος εἶχε τῆς ἡλικίας ὀπηνίκα κατεγγυήθη τῷ Ῥωμανῶ].)

láttuk, „megnyiratkozott”, vagyis haját levágva kolostorba vonult, mivel a himlő elcsúfította az arcát⁷⁸ – tehát ő úgy sem jöhet szóba menyasszonyként. Maradna a legkisebb leány, Theodóra. Ő, ha nagyon nagy korkülönbséget tételezünk fel közötté és nővérei között, életkor szerint talán úgy-ahogy illő lehetett volna Imréhez. Csakhogy túl jól ismerjük az életrajzát, s ebbe – látni fogjuk – nem fér bele egy magyarországi házasság. Ez az utóbbi érv akkor is a legsúlyosabban esik latba Karácsonyi álláspontja mellett, ha fentebbi, filológiai ellenvetései ma már kevésbé látszanak is aktuálisaknak. (Ld. később!)

Mégis, a hazai bizantinológia olyan óriása, mint Moravcsik Gyula, vele szemben Horvát álláspontja mellett állt ki, s ezzel hitelesítette is azt. Bár fentiek alapján maga is hangsúlyozta, hogy császárlányról semmiképpen nem lehetett szó, ám úgy vélte, hogy ha a császár valamely oldalági lányrokonára gondolunk, mégis védhető a bizánci feleség elmélete⁷⁹; erre pedig azért volt szüksége, hogy a veszprémvölgyi görög nyelvű alapítólevelet magyarázthassa vele.⁸⁰

Moravcsik szakmai tekintélyét jellemzi, hogy a bizánci feleség elméletével azóta az egyetlen Bollók János kivételével⁸¹ nem szegült szembe senki. „Moravcsik Gyulának gondosan okadatolt érveléséhez nincsen hozzáfűzni való...” – tiszteleg előtte Vajay Szabolcs.⁸² „Moravcsik Gyula egy XIII. századi hagyomány alapján kimutatta, Imre felesége II. Bazileiosz (*sic!*) császár rokona volt.” – írja Györffy⁸³, és Magyar Zoltán is szó szerint ugyanúgy.⁸⁴ Pedig „kimutatásról” ezúttal nem volt szó – Moravcsik csupán megpróbált feloldani egy feloldhatatlan ellentmondást. És a módszer, amelyhez folyamodott, kevésbé megnyugtató. Ha a forrásbeli „görög császárnak leányá”-ból szabadon csinálhatunk unokahúgot vagy még távolabbi rokont, akkor a forrás értelmezési lehetőségeit gyakorlatilag parttalanná tettük.

Továbbá számolnunk kell a következővel is: egy ki tudja, milyen távoli rokonnal kötött házasság már nem is feltétlenül annyira megtisztelő a magyar királyi ház számára! Igaz, II. Ottó, a leendő német-római császár annak idején még boldog lehetett, hogy I. Ióánnés Tzimiskés megtisztelte őt egy ilyen oldalági rokonnal. Azóta azonban változott a helyzet: II. Basileios 989-ben tulajdon bíborban született testvérét, Annát, II. Rómanos császár leányát adta feleségül Vlagyimir kijevi fejedelemhez.⁸⁵ Ezek után, ahogyan arra Érszegi Géza rámutatott, Szent István sem adhatta alább⁸⁶: volt akkora hatalma, tekintélye, mint Vlagyimirnak, s adott

⁷⁸ OSTROGORSKY 287.

⁷⁹ MORAVCSIK i.m. 411-412.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ BOLLÓK 1996. 352. MAGYAR i.m. 22. azt állítja, hogy BOLLÓK itt nem indokolja álláspontját. Valóban nem teszi, de a fentiek alapján aligha kell találgatni, hogy miért tekintette ezt „történelmi képtelenség”-nek.

⁸² VAJAY 1967. 91-92.

⁸³ GYÖRFFY 1977. 289.

⁸⁴ MAGYAR i.m. 22.

⁸⁵ OSTROGORSKY i.m. 255.

⁸⁶ ÉRSZEGI GÉZA: Szent István görög nyelvű okleveléről. Levéltári Szemle 38. (1988/3.) 3-13., fől. 5.

pillanatban ugyanúgy adott katonai segítséget ugyanazon császárnak, mint amaz. Miért érte volna be bármiféle ilyen-olyan rokonnal? Ezt a problémát korábban is érzékelték egyes kutatók, s próbáltak megoldást keresni rá – de ekkor is csak olyat, amely a bizánci elmélet keretein belül tud maradni. Így Érszegi Géza, noha ugyanúgy tekinti át Kónstantinos három leányának a sorsát, ahogyan fentebb mi tettük, s ugyanazt állapítja meg, utána váratlan fordulattal mégis így folytatja: „*Az ismeretlen görög hercegnő tehát valószínűleg gyermekként kerülhetett a magyar udvarba, s míg a házasságkötés meg nem történhetett, monostorban, hibetöleg a veszprémvölgyi görög monostorban élt.*”⁸⁷ S aztán nyilván e látható logikai törést enyhítendő fűzi hozzá lábjegyzetben: ha mégis VIII. Kónstantinos egyik lánya az, akit keresünk, úgy leginkább még a legifjabbra, Theodórára gondolhatunk. Pedig amit itt összefoglal Theodóra életútjáról⁸⁸, az éppen megint kevésbé látszik elgondolását alátámasztani. Ennek ellenére álláspontját két évvel később szó szerint megismételte⁸⁹, annyi kiegészítéssel, hogy azokat a romló külpolitikai körülményeket – a német viszony romlását és a német-bizánci szövetség-, sőt házasságkötés veszélyét –, amelyeket Karácsonyi éppen egy lengyel házasság motivációjaként értékelt, ő éppen annak indokául hozza fel, hogy Szent István is tegyen a bizánci császárnak alternatív házassági javaslatot.⁹⁰

Nézzük hát meg közelebbről: mennyi esélyt adnak a források Theodóranak arra, hogy Szent Imre életében bármikor a magyar királyfi felesége lehessen? Hallhatuk Skylitzés elbeszélésében: apja eredetileg őt, és nem Zóét szánhatta Rómanos feleségének – gyaníthatóan azért, mert neki még lett volna esélye, hogy gyermeket foganjon. Csakhogy Theodóra nem volt hajlandó e házasságba belemenni. Ugyanúgy számol be Ióannés Zónaras is: „*A harmadik pedig, mondják, azért utasította vissza a vele [Rómanoszal] való házasságot, mivel hallotta, hogy elvált a feleségétől.*”⁹¹ Mindez 1028-ban történt. Ekkor tehát még nem lehetett Szent Imre felesége, hiszen úgy fel sem merülhetett volna a lehetőség, hogy Rómanoshoz menjen.

Miután viszont Zóé férjhez ment Rómanoshoz, és császárnő lett, Theodóra élete igen viszontagságossá vált. Zóé ugyanis a legkevésbé sem bízott hűgában, s mind drasztikusabb rendszabályokkal igyekezett elejét venni egy esetleges hatalomátvételi kísérletnek. „*Ióannést, a Basileios császár prótonotariosát... saját hitvesének hűga, Theodóra mellé állította örül.*”⁹² – írja Skylitzés a Rómanosról szóló életrajza legelején – egyelőre még nem Zóéről, hanem császári férjéről. Ám a császárné hamarosan maga veszi át a kezdeményezést. „*Miután ugyanebben az időben*

.....
39. j.

⁸⁷ Uo. 5.

⁸⁸ Uo. 40. j.

⁸⁹ Uó: A veszprémvölgyi alapítólevél. In Válaszúton. Pogányság-kereszténység. Kelet-nyugat. Konferencia a X-XI. század kérdéseiről. Veszprém, 2000. (szerk.: KREDICS LÁSZLÓ) 159-175., fől. 160-162.

⁹⁰ Uo. 170.

⁹¹ Ióannés Zónaras XVII. 10. (ἡ γὰρ τρίτη διὰ τὸ τὴν ἐκείνου εὐνετεῖραν ἀκουσαν διαζυγῆναι αὐτοῦ παραιτήσασθαι τὴν μετ' αὐτοῦ συμβίωσιν λέγεται.)

⁹² Skylitzés: Rómanos ho Argyros I. (Ἰωάννην δὲ τὸν τοῦ Βασιλείου τοῦ βασιλέως πρωτονοτάριον... τῆ τῆς ἑαυτοῦ συζύγου ἀδελφῆ Θεοδώρα φρουρὸν κατέστησε.)

Prusianos magistrost, a Bolgárt bevádolták, hogy együttműködik Theodórával, a császárné hűgával, és a császárságra tör [...] Theodórá is levették pedig az uralkodók, és a mondott Petrionba bebörtönözték...” – írja Skylitzés két caputtal odébb.⁹³ Ugyanerről Zónaras is említést tesz: „*Miután pedig Prusianos magistros, a Bolgár gyanúba esett, hogy titokban Zóé Augusta hűgával, Theodórával tárgyal, és a császárságra vágyik, elfogták és őrizetben tartották, továbbá meg is vakították, és Theodórá bebörtönözték Petrionba...*”⁹⁴

A Skylitzés munkáját kiadó Thurn szerint mindez 1029 folyamán történt, október előtt.⁹⁵ Ekkor tehát Theodóra még semmiképpen nem tartózkodhatott Magyarországon: hiszen ha igaz volt a vád, úgy a hatalmas nemzetközi tekintéllyel s nem csekély haderővel rendelkező (az alig egy évvel később az akkori Bizáncnál összehasonlíthatatlanul ütöképesebb II. Konrád német-római császárt is sikerrel visszaverő) Szent István menyének mi szüksége lett volna arra, ha már a császári trónra vágyik, hogy egy magistrosszal esküdjék össze, s azt biztassa a császári trónnal s így vélhetően saját kezével is, amely a trón záloga lehetne?! S ha nem volt igaz: ki merhette Szent István menyét ilyesmivel rágalmazni? S mi módja lett volna őt Zóé császárnőnek bebörtönöztetni?!

Pedig Theodóra kálváriája ezzel még koránt sem ért véget. „*Zóé császárnő, miután Petrionba érkezett, hűgát, Theodórá megnyírta, hogy apáca legyen...*” – tudjuk meg Zónarastól.⁹⁶ Skylitzés ugyanerről részletesebben számol be: „*Zóé, a császárnő pedig... miután elment Petrionba, hűgát, Theodórá megnyírta, hogy apáca legyen, mondván, hogy másképp lehetetlenség, hogy véget érjenek az összeesküvések és a bűnre való ösztönzések...*”⁹⁷ S még ugyanabban a caputban: „*A Thessaloniké-beli Theophanés beszűgta Zóé császárnénak, hogy Kónstantinos Diogenés, miután tárgyal amannak a hűgával, Theodórával, arra törekszik, hogy az illír területre szökjessen...*”⁹⁸

A jelek szerint vagy Theodóra hatalomvágyát nem volt képes megtörni még a kikényszerített szerzetesi eskü sem, vagy Zóé immár monomániás gyanakvását hűgára, aki – feltéve, hogy semmi más bűne nem volt – elég arcátlan volt fiatalabbnak, esetleg szebbnek, s alkalmasint termékenyebbnek lenni császári nővérénél. Az utóbbi eseményekre Thurn szerint valószínűleg 1030-ban kerül sor (semmiképpen

⁹³ Uo. 3. (Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον διαβληθεὶς ὁ μάγιστρος Προυσιάνος ὁ Βούλγαρος κοινοπραγεῖν Θεοδώρα τῆς βασιλίδος ἀδελφῆ καὶ τῆς βασιλείας ἀντιποιεῖσθαι... κατηνέχθη δὲ καὶ Θεοδώρα τῶν ἀνακτόρων, καὶ εἰς τὸ λεγόμενον περὶωρίσθη Πετρίον.)

⁹⁴ Zónaras XVII. II. (ὑποπτευθεὶς δὲ ὁ μάγιστρος Προυσιάνος ὁ Βούλγαρος λάθρα τῆς Αὐγούστης Ζωῆς ἀδελφῆ τῆς Θεοδώρα κοινολογεῖσθαι καὶ τῆς βασιλείας ἐποφθαλμῆν, συλλαμβάνεται καὶ φρουρεῖται, εἶτα καὶ πηροῦται τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἡ Θεοδώρα εἰς τὸ Πετρίον περιορίζεται...)

⁹⁵ Skylitzés ed. THURN p. 377.

⁹⁶ Zónaras XVII. 12. (ἡ βασιλις δὲ Ζωῆ ἀφικομένη εἰς τὸ Πετρίον τὴν ἑαυτῆς ἀδελφὴν Θεοδώραν ἀπέκειρε μοναχίην.)

⁹⁷ Skylitzés: Ρόμανος ἡ Αργυρος 9. (Ζωῆ δὲ ἡ βασιλις ... ἀπελθοῦσα εἰς τὸ Πετρίον τὴν ἑαυτοῦ ἀδελφὴν Θεοδώραν ἀπέκειρε μοναχίην, ἀδύνατον ἄλλως εἶναι φήσασα παυθῆναι τὰς ἐπιβουλὰς καὶ τὰ σκάνδαλα...)

⁹⁸ Uo. (μηνύεται τῆ βασιλίδι Ζωῆ διὰ Θεοφάνους τοῦ Θεσσαλονικέως, ὡς Κωνσταντίνος ὁ Διογένης κοινολογοῦσάμενος τῆ αὐτῆς ἀδελφῆ Θεοδώρα ἀπόδρασιν πρὸς τὸ Ἰλλυρικὸν μελετᾶ...)

nem sokkal előbb). Ebben az évben tehát Theodóra még mindig bizánci területen tartózkodik, sőt kényszerűen apáca is lett. Amikor viszont legközelebb hallunk felőle a forrásokban, az már 1042: „...és miután közmegegyezéssel küldöttséget menesztettek, elhozzák Theodórát Petriomból...”⁹⁹

A kérdés most már csak az: elképzelhető-e, hogy 1030 hátralevő részében, avagy 1031 első felében Theodórát kihozzák a kolostorból, s feleségül adják Szent Imréhez arra a pár hónapra, amely neki még (1031 szeptemberéig) hátra van? Vajon kaphatott-e feloldást friss apáca-esküje alól? Hozzájárulhatott-e ehhez Zóé, aki saját alattvalóira is örökké gyanakodott, hogy összeesküsznek ellene Theodórával – most biztosíthatott-e gyűlölt riválisának ilyen erős családi háttérrel? S ha igen – utóbb hogy kerül vissza Szent Imre özvegye Petriomba? Még ha lett volna bármi készletese is arra, hogy megújítsa szerzetesi fogadalmát, amely alól eszerint előzőleg fel kellett, hogy oldják (?), akkor is nehezen képzelhető el, hogy az állítólag éppen az ő számára alapított veszprémvölgyi monostort ne tartotta volna vonzóbb helynek Petrionnál, ahol gyakorlatilag ismét nővére foglya kellett, hogy legyen!

Theodóra tehát, úgy látszik, reálisan alig jöhet szóba Szent Imre feleségeként.

Lényegesen ígéretesebb ötlettel állt elő Vajay Szabolcs 1967-ben. Ő nem VIII. Kónstantinos leányai közül próbált választani, hanem III. Rómanos családját vette nagyító alá.

Az persze egyértelmű, hogy Rómanos és Zóé házasságából nem születhetett gyerek. Nemcsak azért, mert Zóé, ahogyan Psellostól tudjuk, eleve túl volt az erre alkalmas életkoron, de ráadásul, ahogyan ugyanezen szerző később elárulja: „*Ex a császár [t.i. Rómanos] az egyéb dolgok tekintetében is alkalmatlannak bizonyult, és a feleségével való együttélésre is, mivel lenézte Zóé császárnét és tartózkodott a vele való szerelembevegyüléstől, és teljességgel elutasítóan viselkedett a közösülés irányában, már akár azért, mert önuralmat kívánt tanúsítani kezdettől, akár, ahogyan sokan mondták, mert elfordították szerelmétől...*”¹⁰⁰ Csakhogy Rómanosnak – ahogyan már az eddigiekből is kiderült – nem Zóé volt az első felesége; s nem is volt még özvegy, amikor VIII. Kónstantinos kiszemelte utódjának. Tanulságos meghallgatni Zónaras beszámolóját arról, ami ezután történt: „*Mit eszel ki legalábbis a császár? Rázdúdtja [erre] az emberre súlyos és erőszakos haragját, és fogdmegeket küld a megbüntetésére, és azért, hogy élete párjának nyírják le a haját és változtassák meg az életformáját. Amaz [az asszony] tebát, mivel nem látott át a színjátékon, önként adta át magát, hogy elszakítsák az életétől; tebát a haja le lett nyírva, és feketére [=apácaöntösre] cserélte a rubáját, amazt [a férjét] pedig átírányították a császári uralomhoz, és Kónstantinos leányai közül a másodikat egy [házassági] igába*

⁹⁹ Uő: Michaél ho Kalaphatés I. (...καὶ κοινῆ συμβολῆ πέμψαντες ἄγουσι τὴν Θεοδώραν ἀπὸ τοῦ Πετρίου...)

¹⁰⁰ Michaél Psellos III. (Rómanos III.) 17. (Ἀνεπιτηδείως εἶχεν οὗτος ὁ βασιλεὺς τὰ τε ἄλλα καὶ πρὸς συμβίωσιν γυναικός· εἴτε γὰρ σωφρονεῖν βουλούμενος τὸ κατ' ἀρχάς, εἴτε πρὸς ἐτέρους, ὡς ὁ τῶν πόλλων λόγος, στραφεὶς ἔρωτας, καταπεφρονῆκει μὲν τῆς βασιλίδος Ζωῆς, ἀπειχέτο τε τῆς πρὸς αὐτὴν μίξεως καὶ πάντῃ ἀποστρόφως πρὸς τὴν κοινωνίαν εἶχεν...)

fogták vele, hogy együtt éljenek.”¹⁰¹ Ezek után nem csodálhatjuk, hogy Rómanos utóbb nem kívánta ellátni férji kötelességeit Zóéval szemben. Hogy ellenben korábbi feleségét, Helenét őszintén szerette, azt Skylitzés egyik közléséből érzékelhetjük: „...és miután korábbi felesége, Helené meghalt, nagy adományokat létesített érte...”¹⁰²

Nagyon is valószínűnek látszik tehát, hogy Helenétől gyermekei is lehettek Rómanosnak. Sőt Vajay szerint ez bizonyítható is. Ennek érdekében Vannier 1975-ös könyvére hivatkozik, mondván, hogy az Argyros-dinasztia még a Komnénos-korban is vezető család, s tagjai büszkén hivatkoznak császári ősükre.¹⁰³

Ha azonban felütjük Vannier könyvét az idézett helyen¹⁰⁴, nem egészen láthatjuk alátámasztva a fentieket. A szerző a II. századból hét, a 12-ből tizennégy Argyrus, illetve Argyrizzus nevű személyt sorol fel: ezek nem is bizánciak, hanem dél-itáliaiak. Hogy bármelyikük dicsekedne császári ősével, arról itt nem esik szó. Egyébként is, legjobb esetben azt bizonyíthatnák, hogy Rómanosnak fia lehetett, hiszen a név lányágon nem öröklődik. Ugyanakkor a kötet Rómanosra vonatkozó része említi ugyan Helenét és válásukat, gyermekről azonban nem tesz említést¹⁰⁵, ellenkezőleg, a császár életrajzát azzal zárja: semmilyen leszármazottja nem ismert.¹⁰⁶ Ha tehát bármiféle későbbi Argyrust vagy kivált Argyrizzust a II. századi Argyrosoktól kívánunk származtatni, akkor sokkal indokoltabb Rómanos két fivérére hivatkoznunk, akik közül Basileiosnak volt két ismeretlen nevű fia, Leónt pedig Vannier konkrétan meg is nevezi a dél-itáliai Argyrusok állítólagos őseként, bár per-se hangsúlyozza e kapcsolat hipotetikus jellegét.¹⁰⁷

Így, ha csak Vannier említett könyvére kívánnánk támaszkodni, könnyűszerrel visszautasíthatnánk Vajay feltevését, hogy Szent Imre felesége Rómanos és Helené leánya lett volna, akit ő – mivel neve, úgymond, nem maradt fent – 1967-ben Argyra N., 1988-ban „Kyra Argyra” (=Argyra úrnő) néven emleget.¹⁰⁸ Csakhogy a kérdés ennél bonyolultabb. A valóságban ugyanis Rómanosnak alighanem valóban volt

¹⁰¹ Zónaras XVII. 10. (τί γοῦν πρὸς τοῦτο μηχανᾶται ὁ βασιλεὺς; σκίηπτεται κατὰ τοῦ ἀνθρώπου χόλον τοῦτον ἐπαχθῆ τε καὶ βίαιον, καὶ στέλλει τοὺς ἐκείνον μὲν ἐπὶ κόλασει ἀπάξοντας, τῆ δ' αὐτῶ συνοικουσίη κερουντας τὴν τρίχα καὶ ἐφ' ἐτέραν ζωὴν μεταστήσοντας, ἢ δὲ τὸ σκηνουρούμενον ἀγνοήσασα ἐτοιμῶς ἑαυτὴν παρέσχε πρὸς τὴν τοῦ βίου ἀπαλλαγὴν· ἢ μὲν οὖν τὴν κόμην τε ἀπετημήθη καὶ μέλανα μετημφιάσατο, ὁ δὲ μετήχθη πρὸς τὰ βασιλεία, καὶ ἡ δευτέρα τῶν θυγατέρων τοῦ Κωνσταντίνου συζεύγνυται αὐτῶ πρὸς συμβίωσιν.)

¹⁰² Skylitzés: Rómanos ho Argyros 12. (...καὶ τῆς προτέρας αὐτοῦ γυναικός, Ἑλένης ἀποθανούσης μεγάλας διαδόσεις ὑπὲρ αὐτῆς ἐποίησατο.)

¹⁰³ VAJAY 1967. 91.; Uő: Veszprémvölgy és alapítói. Levéltári Szemle 38. (1988) IV/20-24. fől. 20-21.

¹⁰⁴ JEAN-FRANÇOIS VANNIER: Familles byzantines / Les Argyroi. (IXe-XIe siècles) Paris, 1975. 58-61.

¹⁰⁵ Uo. 36-39.

¹⁰⁶ Uo. 38.

¹⁰⁷ Uo. 39-42. v.ő. WEYPRECHT HUGO GRAF RÜDT v. COLLEBERG: Wer war Theophano? Genealogisches Jahrbuch 4. (1964) 49-71. fől. 57.: az itt közölt családja szerint Basileiosnak nem két fia, hanem két leánya volt, akik közül az egyiket Helenának hívták, a másik névtelen, aminthogy itt Rómanos és Basileios legifjabb öccsének neve sem derül ki. (Ám a tanulmány szerzője itt maga hangoztatja bizonytalanságát, melynek oka a források töredékes volta.)

¹⁰⁸ VAJAY 1967. 90-94. (uo. 104., 106. sz. jegyzetek!); Uő 1988. 21-22.

egy leánya (minden bizonnyal Helenétől), akiről Vannier 1975-ben még nem tud, de akinek létezését egy pecsét felirata látszik igazolni, mégpedig a 11. század első harmadában, tehát nagyjából a minket érdeklő időpontban. Neve is fennmaradt: *Theophanó, Rómanos Argyros patrikios leánya*.¹⁰⁹ Kérdés persze, hogy ez a Rómanos Argyros patrikios azonos-e a későbbi császárral. Vannier még huszonnyolc esztendővel később, munkájának Cheynet közreműködésével kiegészített változatában is csak fanyalogva ismeri el, hogy ez a legvalószínűbb hipotézis. Ám még így is csak azzal a megszorítással hajlandó elfogadni, ha Theophanó még 1028 – szüleinek válása – előtt elhunyt; ugyanakkor nyitva hagyja azt a lehetőséget is, hogy az apa mégsem a leendő császár, hanem annak egy egyébként ismeretlen unokafivére lenne.¹¹⁰ Az első esetben Theophanó megint csak nehezen lehetne Szent Imre felesége; annál is kevésbé, hiszen Vajay szerint „Kyra Argyrá”-nak 1010-1015 körül kellett születnie.¹¹¹ Az utóbbi esetben Theophanó 1028-ban még csak tizenhárom éves lenne, az előbbiben sem több tizennyolcnál. Márpedig Cheynet és Vannier hangsúlyozzák: ha nem érte volna meg a nagykorúságot, aligha használhatott volna saját pecsétet!¹¹² Utóbbi esetben viszont megint csak nem leánya semmiféle görög császárnak!

Ám e kérdőjelek dacára is azt kell mondanunk: bár Vajay elméletének részletes kifejtésében több meghökkenítő mozzanattal találkozhatunk még¹¹³, ennek ellenére

¹⁰⁹ J(EAN). C(LAUDE). CHEYNET – J(EAN). F(RANÇOIS). VANNIER: Les Argyroi. Сборник радова Бизантолошког института (Recueil des travaux de l'Institut d'études byzantines) 40. (2003) 57-90. 74. „Θεοφ(άνω) [Θ]υγάτηρ Ῥωμάν(ου) [π]ατρικ(ίου) [Α]ργυρο(ῶν).”

¹¹⁰ CHEYNET – VANNIER uo. Megszorítását azzal indokolja, hogy mivel Theophanó feltétlenül megérte a felnőttkort – ld. a következőket! – akkor nyilván bejelentette volna örökösödési igényét, ám ennek nincs nyoma.

¹¹¹ VAJAY 1988. 21-22.

¹¹² Ld. 110. j.

¹¹³ Mivel ÉRSZEGIhez hasonlóan ő is egy II. Konrád elleni bizánci-magyar (s őszerinte még velencei) szövetség megpecsételéseként értékeli Imre és „Kyra Argyra” házasságát, így őszerinte VIII. Kónstantinos „egyszersmind tesz tanúságot bel- és külpolitikai érettségéről végintézkedése során.” (VAJAY 1988. 21-22.) Ilyen hízelgő értékelést Kónstantinos ritkán nyert a bizantinológiai szakirodalomban, vö.: „*Abogy fél évszázadon át régensként tétlenül állt testvére oldalán, úgy most ősz, öreg korában trónra kerülve is inkább csak képviselte, mint vezette az államot. Nem a képesség hiányzott belőle, hanem inkább az uralkodói karakter és a felelősségérzet. A kormányzás manipulációit átengedte másoknak, és idejét vendégeskedésekre és löversenyekre, cirkuszi játékokra fecsérrelte el a Hippodromban, gondtalanul elpazarolva a II. Basileios uralkodása alatt összegyűjtött államkincseket.*” (OSTROGORSKY i.m. 287.) „...születésétől fogva társcsászár volt, de soba a legcsekélyebb részben sem volt köze az államügyekhez. A léha és nemtörődöm férfi élő kontrasztja volt dicső bátyjának. Herkulesi termetű lévén csak a sporttal, birkózással, kocsihajással foglalkozott, de a legkeisebb fáradságot sem bírta elviselni, és utált mindent, ami a háborúra emlékeztethette ... tényleges uralma még bárom évig sem tartott ... Ez azonban mégis elég hosszú volt abhoz, hogy a birodalom kormányzását a Palota eunuchjaira ruházza át, a legjobb hadvezéreket és hivatalnokokat pedig, akik szerencséjüket II. Baszileiosz éles látású választásának köszönhették, letegye, s helyükbe saját kreatúráit ültesse. Különben durva és kegyetlen volt, válogatás nélkül elbitt minden rágalmat, és a megbocsátható hibákat is megvakítással büntette: erőszakos volt, mint abogy a gyenge és nyúlász-vú emberek szoktak lenni.” (LOUIS BRÉHIER: Bizánc tündöklése és hanyatlása. Budapest, 1999², ford.: BAÁN ISTVÁN. 224-225.) A bel- és külpolitikai érettséget ezzel szemben az utódválasztás ténye, illetve a kijelölt utód nem bíborban született (de éppen ezért „barbár” királyfihoz könnyebben adható) leá-

még mindig az ő elképzelése az, amely ellen a legkevesebb ellenérv szól. Amennyiben tehát semmilyen más lehetőségünk nem maradna, s mindenképpen bizánci hercegnőt keresnénk, még mindig leginkább Theophanó Argyrában láthatnánk Imre feleségét.

Csakhogy igenis van más lehetőségünk. Pontosabban: valójában csakis más lehetőségünk van.

3.

Amikor Horvát elsőként kapcsolatba hozta a Szent Imre görög feleségéről szóló híradást a veszprémvölgyi oklevéllel, a Margit-legenda idézett változatának még csak magyar fordítása volt ismert – ezért is vethette el Karácsonyi olyan könnyen, hangoztatva, hogy csak a 16. század elejéről való. Tulajdonképpen azt vonta kétségbe, hogy létezen latin eredetije, s hogy az egyáltalán visszamenne a 13. századig.

Óriásit fordult azonban a helyzet az 1930-as években, amikor Böle Kornél megtalálta a legelső Margit-legenda latin eredetijét tartalmazó, a bolognai Szent Domonkos-kolostorban őrzött codexet (pontosabban annak Rómában őrzött fotómásolatát), s kimutatni remélte, hogy a régi magyar szöveg ennek a fordítása.¹¹⁴

Megállapítása azóta kétségkívül némi pontosításra szorult. Lovas Elemér az 1940-es évek elején összevetette az újonnan megtalált latin és a tradicionális magyar változatot. Jó néhány eltérést tett szövé¹¹⁵ – az Imre feleségére vonatkozó kitétel azonban nem volt ezek között. Egyébként pedig maga is úgy ítélte meg, hogy a régi magyar legendaszöveg eredetije a Böle által publikáltaknak csak kis mértékben módosított-kiegészített változata.¹¹⁶ Ezt – kisebb korrekciókkal – Mezey is megerősíti.¹¹⁷ S ahogyan több mint fél évszázad kutatásait Klaniczay Gábor összegezte 2000-ben: „...a 16. század elejéről Ráskai Lea Margit-szigeti apáca másolatában fennmaradt magyar nyelvű Margit-legenda feltételezhető latin eredetije sem egyéb, mint a legenda vetusnak [=édesapja, Klaniczay Tibor által bevezetett megnevezés a Böle által

nyának Szent Imrével történő eljegyzése bizonyítaná. Ám az előbbi akkor sem igen lenne erre alkalmas, ha nem láttuk volna fentebb, milyen módszerekkel került rá sor, az idézett kutatóktól ugyanis Rómanos uralkodói teljesítménye is alig kap jobb minősítést. (OSTROGORSKY i.m. 288.; BRÉHIER i.m. 225-226.) Az utóbbit pedig nehéz lenne Kónstantinosnak tulajdonítani, aki Helené gyermekének aligha szánt politikai szerepet; egyébként pedig maga VAJAY is 1029-re datálja a vélt házasságkötést (uo.), VIII. Kónstantinos viszont 1028-ban halt meg.

¹¹⁴ BÖLE KORNÉL: Árpádházi Boldog Margit szenttéavatási ügye és a legősibb magyar Margit-legenda. A Szent István Akadémia Hittudomány-Bölcséleti Osztályának felolvasásai III (1937)/1. 12-13.

¹¹⁵ LOVAS ELEMÉR: Árpádházi B. Margit első életrajzának írója – Marcellus. Klny. A Pannonhalmi Főapátsági Főiskola 1940/41-i Évkönyvéből. (21-85.) 42-44.

¹¹⁶ Uo. 25.

¹¹⁷ MEZEY LÁSZLÓ: Irodalmi anyanyelvűségünk kezdetei az Árpád-kor végén. A középkori laikus nőmozgalom az [sic] Ómagyar Mária siralom [sic] és a Margit legenda [sic] eredetkérdése. Budapest, 1955. 39., 55., 57.

fellelt latin legendaszövegre^{118]} *a tanúvallomások információival kiegészített, feldúsított szövege.*¹¹⁹

Márpedig ami a magyar tolmácsolásban „görög császárnak leánya”, az az eredeti latin szövegezésben „*filiam imperatoris Romanorum*”!¹²⁰

Ismét csak Moravcsik¹²¹ hazai tekintélyének kell tulajdonítanunk, hogy erre az eltérésre mind ez ideig egyetlen kutató sem vesztegetett szót. Mi több: a *Legenda Vetus* korszerű, szép magyar tolmácsolásának készítője, Bellus Ibolya a kérdéses helyen – természetesen – „... a római császár igen előkelő leányát...” fordít ugyan¹²², ám ehhez – megint csak Moravcsik szellemében¹²³ – a következő magyarító lábjegyzetet fűzi: „*Értsd: bizánci császár, Bizánc ugyanis a Római Birodalom jogutódjának tekintette magát.*”¹²⁴

Mármost hogy Bizánc a római birodalom jogutódjának tekintette magát, s császárai hivatalos titulaturájukban mindvégig βασιλεύς Ῥωμαίων-nak nevezték magukat, az igaz. Csakhogy e felfogásukat mennyire tükrözhetette a hazai latin nyelvű írásbeliség? A korábbi hazai legendairodalmat áttekintve azt mondhatjuk: semennyire. Az *imperator Romanorum/Romanorum imperator/Romanus augustus/Romanorum augustus* megnevezések ugyanis itt mindig a német-római császárra vonatkoznak.¹²⁵ Ezzel szemben a bizánci császár nem csupán az Imre-legendában *Grecorum imperator*¹²⁶, de a hazai krónikás-hagyományban is következetesen ugyanaz, illetve *imperator Graecorum/Graecorum imperator*!¹²⁷

¹¹⁸ KLANICZAY TIBOR: A Margit-legendák történetének revíziója. In Uő – KLANICZAY GÁBOR: Szent Margit legendái és stigmái. Budapest, 1994. 15-91. 38., 40.

¹¹⁹ KLANICZAY G. i.m. 318.; ld. még KLANICZAY T. i.m. 43.

¹²⁰ *Legenda Beatae Margaritae de Hungaria* 12. SRH II. 689.=CFH 4322. (p. 3012-2013.)

¹²¹ Ő itt idézett tanulmányának írásakor még nem tudott BÖLE felfedezéséről, ezért azt feltételezte, hogy a magyar Margit-legendá fő forrása Johannes Vercellensis 13. századi legendaváltozata volt. (MORAVCSIK i.m. 413.) Ez latin eredetiben nem maradt fent, csupán Jorg Valder német nyelvű kivonatában. Ám a vonatkozó mondat ott is így hangzik: *Sanct Heinrich sein sun. der dez römischen Keyser tochter zu der Ehet vnd pede heilichlich lebten.* (HORVÁTH CIRILL: Johannes Vercellensis és a magyar Margit-legendá. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XX. 8 [1908] 19.); valójában hát ez sem jelentene különbséget, legfeljebb hitelességét lehetne még inkább megkérdőjelezni. Ám MORAVCSIK (uo. 3. j.) tanulmányának kisedése után már olvashatta BÖLE publikációját a *Legenda Vetusról*, s az idézett lábjegyzetben reagált is rá: arra azonban ki sem tért, hogy koncepcióját ez érinti-e bármiben is.

¹²² Árpádházi Szent Margit legrégebb legendája és szentté avatási pere. Budapest, 1999. 34.

¹²³ MORAVCSIK i.m. 413. Eszerint Valder *römischer Keyserje* a latin *imperator Romanorum* fordítása, amaz pedig a bizánci βασιλεύς Ῥωμαίων-é.

¹²⁴ Uo. 309. 16. j.

¹²⁵ *Legendae Sancti Stephani Regis/Legenda maior* 14. SRH II. 389.; *Legenda minor* 2. uo. 394., 8. uo. 399.; *Legenda ex Hartvico episcopo conscripta* 16. uo. 423.

¹²⁶ *Legenda Sancti Emerici ducis* 6. SRH II. 456.

¹²⁷ Kézai 19. SRH I. 161.; 42. uo. 172.; 69. uo. 183.; *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* 19. SRH I. 276.; 20. uo. 278.; 62. uo. 310.; *Chronicon Poseniense* 17. SRH II. 28-29. (erősen romlott alakban!); 18. uo. 29.

Így elég egyértelműnek tűnik, hogy a Szent Imre állítólagos bizánci házasságáról szóló s mint láttuk, igen elterjedt elképzelés egyszerűen fordítási hibán alapul. A *Legenda Vetus* latin eredetije, s nyilván még az a kiegészített változat is, amely a magyar fordítás közvetlen alapjául szolgált, egy német-római császár leányát mondta Imre feleségének!¹²⁸ A veszprémvölgyi alapítólevél görög szövegezése pedig ezek szerint más magyarázatot igényel.

Ha ezt elfogadjuk, az persze azonnal két újabb kérdést vet fel:

- 1.) Mi lehet egy ilyen súlyos félrefordítás magyarázata?
- 2.) Ha ezek szerint Imre felesége német-római császárlány volt – melyik császár melyik leánya jöhet szóba?!

4.

Az első kérdésre adandó válaszként elvileg felmerülhetne ugyanaz, amire Bellus Ibolya hivatkozott: a bizánci uralkodók által is használt római császári cím. De ha korábban azt mondtuk, hogy a magyar legenda- és krónikairódalom a 11-13. században nem látszik erről tudni vagy tudomást venni, milyen alapon tételezzünk fel ennél nagyobb jártasságot a mindenképpen későbbi fordítóról?

Ennek megítélésében persze komoly jelentősége lenne annak, hogy mikor is készülhetett a régi magyar fordítás. Ez azonban nehezen látszik eldönthetőnek. Még legutóbb is hangzott el olyan vélemény, hogy Ráskai Lea 1510 körül nem csupán másolta, hanem fordította is a szöveget.¹²⁹ Mezey László ellenben a különböző, külföldi legendaváltozatokkal való egybevetés s az így felvázolt keletkezéstörténet alapján javasolta 1320-at a magyar változat elkészítésének *terminus ante quem*jeként; álláspontjának az volt az alapja, hogy a magyar fordító még nem ismeri az ún. „nápolyi legendában” olvasható módosításokat, holott e legendaváltozatot őszereinte Árpád-házi Erzsébet (Kun László király nővére) 1320-ban magával hozta, mikor Nápolyból visszatért a Nyulak szigetére.¹³⁰ Ezt azonban Klaniczay Tibor cáfolta, mondván: a „nápolyi legenda” ismeretének hiánya nem feltétlenül azt tanúsítja, hogy azt nem is lett volna mód ismerni, hanem esetleg a fordító tájékozatlanságát, műveletlenségét.¹³¹ Hogy ez a probléma valóban fennállt, azt más összefüggésben éppen Mezey igazolja: „*Feltűnően sok a magyar legendában a bizonytalan, kétségessé fordítás. Egy-egy bonyolultabb szerkezettel a fordító meg sem tud birkózni, hasonló nehezései vannak a számára ismeretlenebb terminusokkal. Ilyen esetben a fordítás vagy homályos, vagy egyenesen rossz. Ilyenkor az eredeti fordítást egy későbbi másoló korrigálta.*” És hosszan sorolja a példákat.¹³² Éppen ebből következtet arra, hogy a legenda fordítója csakis

¹²⁸ Amint hogy Vercellensis, sőt még Valder is!

¹²⁹ MAGYAR i.m. 22.

¹³⁰ MEZEY i.m. 64.

¹³¹ KLANICZAY T. i.m. 48-49.

¹³² MEZEY i.m. 64-67.

nő lehet, egy apáca a Nyulak Szigetéről – hiszen a Domonkos-rend férfi szerzeteseinek ennél jobban illett tudniuk latinul!¹³³

Klaniczay Tibor szerint tehát nem állapíthatjuk meg, mikori a fordítás¹³⁴ – így azt sem, hogy egyáltalán Konstantinápoly eleste (1453) előtt készült-e, vagy utána. Azt viszont láthatjuk, hogy a fordító kevéssé művelt személy, aki 1453 előtt sem valószínű, hogy különösebben tájékozott lehetett volna a bizánci császári titulátúrában. Így a tévesztés magyarázatát máshol kell keresnünk.

Már Karácsonyi felvetette: a görög császárlány általa elvetett ötletét a legendaíró onnan meríthette, hogy IV. Béla felesége – s így Szent Margit édesanyja – valóban görög császárlány volt: Maria Laskaris.¹³⁵ Hóman szintén ezt feltételezi, bár ő nem egy 16. század eleji szerzőnek, hanem legalább Szent Margit kortársainak tulajdonítja a tévedést.¹³⁶

S valóban: a régi magyar legendaszöveg elején szó szerint ugyanúgy előfordul a „görög császárnak leánya” kifejezés – Szent Margit édesanyjára vonatkozóan.¹³⁷ Ez a legenda alapleleghelyén, a Ráskai Lea által másolt Érdy-codexben nem található meg (az ottani szöveg eleje elveszett); Pray György pótolta egy, a pozsonyi clarissáktól kölcsönzött codex alapján, amely azóta szintén elkallódott, s amely öszerinte csak rövid összefoglalást nyújtott¹³⁸. Mezey azonban bizonyította, hogy e codex az akkor még csonkítatlan, Ráskai Lea-féle szöveg kivonatát tartalmazta¹³⁹. S így logikusnak látszik, hogy egyszerű másolói hibáról van szó: a szöveg elejéről már ismert „görög császárnak leánya” visszhangzott valamely másoló (talán nem Ráskai Lea, inkább egyik elődje) fejében, s ezért ezt írta ott is, ahol annak kellett volna állnia: „római császárnak leánya”. Vagyis a régi magyar fordításban a „görög császárnak leánya” fordulat valóban a Maria Laskaris személye által gerjesztett tévedés – ám nem úgy a *Legenda Vetus* eredeti, latin szövegében olvasható *filia imperatoris Romanorum!*¹⁴⁰

¹³³ Uo.

¹³⁴ KLANICZAY T. i.m. 48-49.

¹³⁵ KARÁCSONYI 1902. 105-106.

¹³⁶ HÓMAN 2003. 229.; UŐ 2000. 287.

¹³⁷ ld. ÁKLI p. 110.; vö. LOVAS i.m. 47-48.

¹³⁸ Vita sanctae Elisabethae viduae landgraviae Thuringiae, ducis Saxoniae, Hassiae principis et comitis Palatinae, nec non Beatae Margaritae Virginis, quarum, illa Andreae II. haec Belae IV. Hungariae regum filia erat. Studio et opera GEORGII PRAY. Tyrnaviae, 1770. p. 251.: Paulum ante monui, codicem meum MS. principio mutilum esse. Hiatum hunc ut supplerem, quam potui, operam dedi. In eum finem a Sanctimonialibus D. Clarae coenobii Poseniensis codicem MS. quidem, sed hujus seculi, quive vitam B. Margaritae compendio solum exhibet, impetraveram. Ex hoc igitur, quae meo codici desunt, supplere visum fuit.

¹³⁹ MEZEY i.m. 55.; DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG o.p.: Árpád-házi Szent Margit és a Domonkos hagiográfia. Budapest, 2005. 21-22. (26. j.)

¹⁴⁰ A *Legenda Vetus* 2. caputjából, amely áttekinti Margit felmenőit, az édesanyjára vonatkozó kitétel hiányzik; pedig értelmezésünk tökéletes bizonyítása természetesen az lehetne, ha itt is szerepelne – *imperatoris Grecorum* alakban.

5.

Ezek szerint a továbbiakban a német-római császárlányok között kell keresgelnünk. Ám ez sem lesz sokkal könnyebb feladat, mint a bizánciak esetében. Német-római császár éppúgy három uralkodott Imre életében, mint bizánci. Ezek közül III. Ottó (983-1002) nőtelenül halt meg (arról sem tudunk, hogy élete egyetlen intim kapcsolatából legalább törvénytelen gyermeke született volna¹⁴¹); II. Henrik (1002-1024) saját legendája szerint maga is szűzházasságban élt¹⁴², noha valójában csak elkerülte a gyermekáldás, amint azt ő maga panaszolta fel egy zsinaton 1007-ben: „*A jövőbeli kárpótlásért Krisztust választom örökösömül, mivel nekem semmi reményem nem maradt, hogy ivadékkal gyarapodjam...*”¹⁴³ II. Konrádnak (1024-1039) ellenben, mint látni fogjuk, volt két leánya.

A 18. században Inchofer felvetette a lehetőséget, hogy Imre felesége II. Henrik rokonságához tartozott volna. Ő azonban nem a Margit-legenda *Vetus-változatából* indult ki, hiszen az még nem is volt ismert; egyszerűen arra hivatkozott, hogy mivel Szent István és Gizella házassága oly jól sikerült, miért ne akarták volna megismételni a következő nemzedékben.¹⁴⁴ S mivel maga is tudja, hogy II. Henrikkel a Liudolfing-dinasztia kihalt, felveti, hogy esetleg inkább a császár feleségének, Luxemburgi Kunigundának rokonságáról lenne szó.¹⁴⁵ Ez persze csak pusztá találgatás, a Margit-legenda adatának fényében pedig megint nem lehet használni: Kunigunda oldalági rokonai miként minősülhettek volna császár leányának! Nem csoda, hogy Inchofer felvetésére a hazai szakirodalom alig reagált.¹⁴⁶

Eszerint tehát II. Konrád leányait kell megvizsgálnunk. Közülük az idősebbikről, Beatrixról maga az apa nyilatkozik két oklevelében is. Ezek közül az első a wormszi székesegyház számára kiállított híres adománylevél 1034. január 30-án, amelyben a császár a maga és hozzátartozói halotti ellátásáról gondoskodik: „*Mivel mi az isten szeretetéért, és a magunk és szeretett hitvesünk, Gizella, valamint fiunk, Henrik király, továbbá leányunk, Beatrix örök emlékezetéért...*”¹⁴⁷ A másik a két évvel később, a quedlinburgi Mária-kolostornak szóló, Tilledában kelt adománylevél, amelyet „*leginkább drága leányunk, Beatrix lelkének oltalmáért...*”¹⁴⁸ adott ki a császár.

¹⁴¹ FERDINÁNDY MIHÁLY: III. Ottó, a szent császár. Budapest, 2000. 253-254.

¹⁴² TÖRÖK i.m. 206. még 1994-ben is így hivatkozik rá!

¹⁴³ „Ob recompensationem futuram Christum heredem elegi, quia in sobole acquirenda nulla spes remanet mihi”: Thietmari Chronicon VI 23. ed. IOHANNES M. LAPPENBERG in MGH V. (Scriptorum III.), ed. GEORGIUS HEINRICUS PERTZ, Hannoverae, 1838. 814.; ld. MAGYAR i.m. 23. (és 47. j.).

¹⁴⁴ MELCHIOR INCHOFER: Annales ecclesiastici regni Hungariae. I/1-4. Posonii, 1795-1797. 4/104-105.

¹⁴⁵ Uo.

¹⁴⁶ WERTNER i.m. 59-60.; TÖRÖK i.m. 205.

¹⁴⁷ Die Regesten des Kaiserreiches unter Konrad II. 1024-1039. (=Regesta Imperii, ed. JOHANN FRIEDRICH BÖHMER III/1/1. Graz, 1951. neub. HEINRICH APPELT, NORBERT VON BISCHOFF.) 211. (p. 102.): qualiter nos per amorem dei et sempiternam memoriam nostri et dilecte nostri coniugis Gisele imperatricis ac filii nostri Heinrici regis, filie quoque nostre Beatricis...

¹⁴⁸ Uo. 243. (p. 117-118.): ...et maxime pro remedio animae carissimae filiae nostrae Beatricis...

De megjelenik Beatrix alakja elbeszélő forrásban is. „...és egyetlen leányát, akit egyedülálló módon szeretett, magának a szeretett és rokonává fogadott nővérnek, Adelheidnak küldi át, hogy nevelje, tudniillik apátnő volt. Nemsokára, Beatrix úrnő tetszést keltő megérkezése után... szívesen vezette a quedinburgi métropolit.”¹⁴⁹ – számol be a Quedlinburgi Évkönyvek folytatása az 1025-ös év eseményei között. Beatrixból eszerint apáca, sőt rövidesen apátnő lett – Szent Imre feleségéként ő sem jöhet szóba.

Ami viszont Konrád második leányát, Mathildát illeti, róla név szerint egyetlen forrás emlékezik meg: a császári atya Wipo által írott életrajza. De az is csak egyetlen helyen, egyetlen mondat erejéig, az 1034-es év kapcsán. „Ebben az időben Konrád és Gizella császárnő leánya, Mathilda, aki rendkívüli szép leányka volt, és Henrikkel, a franciák királyával volt eljegyezve, Wormsban eltávozott az élők sorából, és ott is van eltemetve.”¹⁵⁰

Lehetséges-e, hogy ez a rendkívül szép, ám sajnálatosan rövid életű Mathilda volt Szent Imre párja? Első ránézésre nehezen, hiszen Wipo egy másik vőlegényt említ: I. Henrik francia királyt (1031-1060). Ezt az adatot S. F. Hahn már a 18. században összekapcsolta egy másikkal: Rodulf Glaber cluny-i szerzetes közlésével. „Biztonsági és barátsági szerződést is hozott létre [II. Konrád] – amiképpen Henrik [= II. Henrik német császár] is cselekedett az ő apjával – Henrikkel, a franciák királyával, Róbert fiával, akinek egy hatalmas oroszlánt is küldött baráti ajándékképpen. Az [I. Henrik francia király] később nejét, név szerint Mathildét, aki dicsőséges volt erkölcsében, az ő [Konrád] királyságából, Germánia legnemesebbjei közül vette.”¹⁵¹ Hahn szerint itt is Konrád leányáról van szó; még korrigálja is Glabert, hogy feleségnek (*uxorem*) nevezi azt, aki valójában csak eljegyzett menyasszony volt.¹⁵² S mivel Glaber az idézett helyen

¹⁴⁹ Annalium Quedinburgensium Continuatio. In Monumenta Germaniae Historica (a továbbiakban: MGH) V. (Scriptorum III.) ed. GEORGIUS HEINRICIUS PERTZ. Hannoverae, 1838. p. 90.: ...filiamque unicam unice dilectam, dilectae ac adoptivae sibimet sorori, Adelheidae videlicet abbatissae, nutriendam transmittunt. Mox quoque probato domnae Beatricis adventu, ... laeta Quidelingaburgensem metropolim secum duxit.

¹⁵⁰ Wiponis Gesta Chuonradi II. Imperatoris 32. In Fontes Saeculorum noni et undecimi historiam ecclesiae Hammaburgensis necnon imperii illustrantes II. Ed. WERNER TRILLMICH, RUDOLF BUCHNER. Berlin, 1961. (= Quellen des 9. und 11. Jahrhunderts zur Geschichte der Hamburgischen Kirche und der Reiches) 504-613. = Wiponis Opera. [krit. kiad.] In Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi. hrsg. HARRY BRESSLAU. Hannoverae & Lipsiae 1915³ (változatlan utánnomás 1977) 51.: Eo tempore filia Chuonradi et Giselae imperatricis Mathilda, nimiae formositatis puella, Heinrico regi Francorum desponsata, obiit Wormatiae ibique sepulta est.

¹⁵¹ Rodulfus Glaber (Raoul Glaber): Historiarum libri quinque IV. 8. Paris, 1886. ed. MAURICE PROU.: Pactum etiam securitatis et amicitiae, veluti Henricus cum patre illius egerat, cum rege Francorum Heinrico, filio Roberti, statuit, cui etiam leonem pergrandem amicitiae gratis misit. Qui postmodum uxorem nomine Mathildem, moribus egregiam, de regno ejus ex Germanie nobilioribus accepit.

¹⁵² SIMON FRIEDRICH HAHN: Vollständige Einleitung zu der Teutschen Staats- Reichs- und Kayser-Historie, und dem daraus fließenden jure publico, in welcher nicht nur von denen Krieges-Verrichtungen eines iedweden Kaysers oder Königes accurat und ausführlich gehandelt, sondern auch die wichtigsten unter jedes Regiment, in Staats- und Kirchen-Sachen, vorgefallene Veränderungen, etc. II. Halle & Leipzig, 1721. 255. s. j. A korrekció nem volt igazán hatásos: még a 20. század utolsó harmadában, sőt a 21. elején közölt Capeting-családfák is I. Henrik első feleségéként jelölik II. Konrád leányát! ld.

egy német-francia békeszerződésről ír, Hahn nem is késik levonni a következtetést: Mathilda és I. Henrik eljegyzése „valószínűleg” e béke záloga volt.¹⁵³ Sőt, további igazolást talál erre Poppo, a legendás stablói apát életrajzában, amelyet Everhelm írt: „*És mivel igen sok esztendővel ezelőtt meggyökeredzett a Római Birodalomnak nem csekély viszálya a franciákkal, ő maga a békének az ő munkájával és iparkodásával létrehozott kegyelmét teljesítette be kettejük között, Konrádot is és Henrik királyt is visszatérítve a meg egyezéshez, akik közül az egyik, Konrád, a római avagy keleti, a másik pedig, Henrik, a nyugati frank nép felett uralkodott. Mert neki mindkettővel egyformán volt lehetősége meglelni, amit kívánt, tudniillik a legtöbb befolyása volt náluk, mivel azt a barátság sugallta; és így a viszálykodás, amely egykor majdhogyanem bosszú öregséget ért meg kettejük között, miután ő közbenjárt, a semmibe hanyatlott.*”¹⁵⁴

G. A. H. Stenzel az 1820-as években újabb forrásokat vont be a vizsgálatba.¹⁵⁵ A Leuweni Évkönyvek csak lakonikusan jelzik az 1032-es évnél: „*Konrád császár megszlárdítja barátságát Henrik királlyal.*”¹⁵⁶ Mégis igen fontos dokumentum, mert ebből tudjuk megállapítani az emlegetett békekötés időpontját. (Ugyanakkor már maga Stenzel is módosít az időpontra: 1033 tavaszára helyezi, mivel Konrád igen sűrű, utazásokkal, harcokkal teli életébe itt látszik beilleszthetőnek.¹⁵⁷)

A másik idekapcsolt adat viszont a helyszínről tájékoztat: „*Ext a cserét pedig Diuillánál hozták létre, ahol értekezlet volt Konrád császár és Henrik, a franciák királya között...*”¹⁵⁸ – olvashatjuk egy (többek között Konrád által is hitelesített) 1035 körüli csereszerződésben, melyet éppen a nevezett Poppo apát kötött Nantherrel, a metz-i Szent Márton-kolostor élén álló kollégájával. Eszerint tehát a békeszerződés 1032-

.....
 VAJAY SZABOLCS (=SZABOLCS DE): Mathilde, Reine de France Inconnue. Contribution à l'histoire politique et sociale du royaume de France au XIe siècle. Journal de savant. 1971/4. 242-260. fől. 259.; BANYÓ PÉTER: Genealógiai táblázatok. In Európa ezer éve: a középkor II. Budapest, 2004. (szerk.: KLANICZAY GÁBOR) 535-553., fől. 546.

¹⁵³ HAHN i.m. 254.

¹⁵⁴ Vita Popponis abbatis Stabulensis auctore Everhelmo 18. (p.304.) ed. D. WATTENBACH. MGH XIII. (Scriptorum XI.) (ed. PERTZ) Hannoverae, 1854. 291-316.: Et quia ante quamplures annos Romani imperii cum Francis discordia non minima inoleverat, ipse inter utrumque pacis gratiam labore et industria sui paratam complevit, Cuonradumque atque Heinricum reges in consensum revocavit; quorum unus, id est Cuonradus, Romanorum sive Orientalium, alter vero, id est Heinricus, Occidentalium populis Francorum imperavit. Erat enim ei cum utrisque par locus inveniendi quae poposcerat, utpote qui plurimum amicitia dictante penes eos valuerat; ideoque discordia, quae inter ipsos quasi quoddam senium longum duxerat, se mediante in nichilum deperierat.

¹⁵⁵ GUSTAV ADOLF HARALD STENZEL: Geschichte Deutschlands unter den Fränkischen Kaisern. I. Leipzig, 1827. 51.

¹⁵⁶ Annales Laubienses a. 1032. in MGH VI. (Scriptorum IV.) Hannoverae, 1841. ed. PERTZ, p. 19.: 1032. Cuonradus imperator cum Heinrico rege amicitiam firmat.

¹⁵⁷ STENZEL uo.

¹⁵⁸ Notitia commutationis factae inter Nantherum S. Martini Metensis abbatem et Popponem Stabulensem. In Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser IV. Die Urkunden Konrads II. mit Nachträgen zu den Urkunden Heinrichs II. (MGH) Hrsg. von HARRY BRESSLAU. Hannover-Leipzig, 1909.: Facta est autem hec commutatio apud Diuillam, ubi colloquium fuit inter imperatorem Cuonradum, et Heinricum regem Franchorum.

1033 körül született, méghozzá a két uralkodó személyes találkozásán, amelynek helyszíne Diuilla (=Deville) volt.

Már Stenzel¹⁵⁹, majd az ő nyomán bő három évtizeddel később Wilhelm Giesebrecht is kitér arra, hogy a békeszerződés alapja a közös ellenség elleni közös fellépés igénye lehetett: ez az ellenség pedig Odo, Blois és Chartres grófja, a burgundi királyságot megöröklő Konrád fő riválisa és a franciaországi feudális anarchia egyik vezéralakja volt.¹⁶⁰ Utóbbi kutató ehhez még hozzáfűzi: nem tudhatjuk, fűzött-e Konrád császár Mathilda eljegyzéséhez ennél messzebb menő terveket is a két állam tartós békéjéről, netán összekapcsolódásáról.¹⁶¹ Bár tudóshoz illő óvatossággal fogalmaz, mégis egyértelmű, hogy ezt a lehetőséget egy olyan forrásból merítette, amelyet (műve függelékében) először ő maga közölt. Siegfried apátnak, a híres gorzei kolostor vezetőjének leveléről van szó, amelyet éppen a már többször emlegetett Poppóhoz intézett. *„Emlékszem, noha régen volt, amikor az ő [=III. Henrik császár] apja a leányát a franciák királyával akarta eljegyezni, és ezt az isteni törvény ellenére, amiként az imént említett fejleményben tudni lehet, rendezte el, hogy megtegye, hogy voltak sokan, akik, mivel a császár felségének tetszeni kívántak, arról igyekeztek meggyőzni, hogy lehetséges, hogy az ilyen menyegző jól és hasznosan következze be, azért, mert ez által azt várták, hogy a két királyság nagy békességre szövetkezze, vagy akár eggyé váljon.”*¹⁶² (A szóban forgó házasság azért lett volna az „isteni törvény ellenére”, mert a francia I. Henrik dédunokája volt Nagy Ottó egyik nővérének, Hedvignek, Mathilda viszont ükunokája anyja révén a másik nővérnek, Gerbergának, apja ágán pedig magának Nagy Ottónak.¹⁶³)

A kép teljes és részletes kidolgozása, mindezen források és feldolgozások nyomán, Harry von Bresslau műve volt az előző századfordulón. Amit Giesebrecht csak a tudományos *understatement* „nem tudhatjuk”-formulájával vetett fel, arról ő már kijelenti: „bizonyosan tudjuk” – tudniillik, hogy a Mathilda és a francia király között tervezett házassághoz a keleti és a nyugati frank birodalom újraegyesítésének gondolata fűződött¹⁶⁴ – ezt pedig Siegfried leveléből.¹⁶⁵ Magának a békeszerződésnek előkészítésében ő emeli ki Poppo mellett egy másik jeles korabeli egyházi

¹⁵⁹ STENZEL *uo.*

¹⁶⁰ WILHELM GIESEBRECHT: *Geschichte der Deutschen Kaiserzeit II.* Braunschweig, 1860. 269-270.

¹⁶¹ *Uo.*

¹⁶² Abt Siegfried von Gorze an den Abt Poppo von Stablo. Spätsommer 1043. In GIESEBRECHT 663. Documente/10.: Memini praeterea dudum, cum pater eius filiam suam regi Francorum desponsare vellet, et hoc contra fas, sicut in praedicta figura cognosci potest, agere disponeret, multos fuisse, qui imperatoris maiestati placere volentes tales nuptias bene et utiliter fieri posse persuadere contenderent, eo quod per ipsas duo regna in magnam pacem confoederari vel in unum redigi sperarent.

¹⁶³ GIESEBRECHT i.m. 661.; VAJAY 1971. 246.

¹⁶⁴ GIESEBRECHT és BRESSLAU eltérő fogalmazásmódja valószínűleg nem független attól, hogy előbbi még az egységes Németország létrejötte előtt (de attól már látótávolságra!) adja ki munkáját, utóbbi viszont immár a diadalmas, Franciaországot már pusztá megalakulásával porig alázó, de még letiportan is legfőbb ellenségének tekintő Második Birodalom polgára.

¹⁶⁵ HARRY BRESSLAU: *Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Konrad II.* Leipzig, 1884. 235.

vezető szerepét: Bruno touli püspökét, azaz a későbbi IX. Leó pápáét.¹⁶⁶ Ez utóbbinak életrajzírója, Wibert a következőket írja erről: „*Ennélfogva annyi állhatatossággal erősítette meg a békét és az egyetértést a két királyság között, hogy ameddig éltek a fent említett fejedelmek, helyükbe lépő fiaikkal együtt, akik mindketten Henrikek voltak, egyik sem akart akár a legkevésbé sem aljas módon viszályt okozni a két királyság között.*”¹⁶⁷ Bresslau ebből le is vonja a következtetést, hogy a francia-német béke megteremtése s így végeredményben Mathilda és I. Henrik házasságának tető alá hozása is a clunyi-egyházreform-mozgalom része volt.¹⁶⁸

Bresslau álláspontja azóta lényegében változatlanul öröklődik generációról generációra a német történetírásban.¹⁶⁹

A kérdés számunkra természetesen az: kizárja-e mindez, hogy Mathilda lett legyen Szent Imre titokzatos párja?

6.

Tulajdonképpen semmi kényszerítő ellentmondást nem fedezhetünk fel. Láttuk, a *Leuweni Évkönyvek* 1032-re teszik a francia-német „barátság megszilárdítását”; a szakirodalom ezt Stenzeltől Wolframig 1033 májusára módosítja.¹⁷⁰ Szent Imre ellenben, ahogyan azt a *Hildesbeimi Évkönyvekből* tudhatjuk, 1031-ben halt meg, közelebbről szeptember 2-án.¹⁷¹ Ha elfogadnánk, hogy Mathilda és a francia király eljegyzésére 1033-ban, a deville-i csúcstalálkozón került sor, akkor addig még a

¹⁶⁶ Uo. 76-77.

¹⁶⁷ Sancti Leonis Vita auctore Wiberto aequali I. 14. In Patrologiae Cursus Completus. Series Latina 143. Parisiis 1882. ed. J.-P. MIGNÉ. Col. 457-504. 14. (col. 483.): Itaque tanta firmitate pacem et concordiam inter utraque regna stabilivit, ut quoad vixerunt praememorati principes, cum sibi succedentibus filius (*sic!*) utrisque Henricis, nullus quantumcunque fraudulenta arte discordiam inter duo regna serere valuerit.

¹⁶⁸ BRESSLAU uo.

¹⁶⁹ ERNST SACKUR (Die Cluniacenser in ihrer kirchlichen und allgemeineschichtlichen Wirksamkeit bis zur Mitte des elften Jahrhunderts II. Halle, 1894. 241.) részletkérdésekben vitába szállt ugyan vele (pl. hogy az 1035-ös oklevélben említett birtokcsere maga is a királytalálkozó alkalmából zajlott-e le, avagy hogy az oklevélben felsorolt lotharingiai előkelők ténylegesen jelen lehettek-e a csúcstalálkozón); a minket érdeklő pontokon azonban ő is osztotta BRESSLAU álláspontját (uo. 240-241., 257-258.). BRESSLAU (Ueber die Zusammenkunft zu Deville zwischen Konrad II. und Heinrich I. von Frankreich und über das Todesdatum Herzog Friedrichs II. von Oberlothringen. Jahrbücher der Gesellschaft für lothringische Geschichte und Altertumskunde 18 [1906] 456-462., fől. 456-458.) még e mellékes ellenvetéseket is fölényesen visszaverte. Ezután már gyakorlatilag csak az ő véleményét ismétli mindenki: így TRILLMICH in Wiponis Gesta Chuonradi II. Imperatoris 1961. 593. (263. j.); HANS-DIETRICH KAHL, Die Angliederung Burgunds an das mittelalterliche Imperium. Zur geschichtlichen Hintergrund des Schatzfundes von Corcelles-près-Payerne. Schweizerische Numismatische Rundschau (=Revue Suisse de Numismatique) 18 (1969) 13-105., fől. 82-83.; HERWIG WOLFRAM, Konrad II. 990-1039. Kaiser dreier Reiche. München, 2000. 259-260., 262.

¹⁷⁰ BRESSLAU 1906. 457.; ld. még FISCHER-FABIAN i.m. 200.

¹⁷¹ ld. 13. j.! vö. GYÖRFFY 1977. 375.; MAGYAR i.m. 30.

gyászév is letelt Imre halála óta. A két információ tehát tökéletesen összeegyeztethető lenne.

A Mathilda és I. Henrik közötti jegyesség hagyományával kapcsolatban több probléma is kimutatható.

Először is: Hahn annak idején igazságtalanul vádolta Glabert azzal, hogy helytelenül nevezte Mathildát I. Henrik feleségének, holott csupán eljegyzett menyasszonya volt. Mert bár Jean Dhondt még 1965-ben is úgy vélte, hogy Glaber szavai II. Konrád leányára vonatkoznak¹⁷², ám azóta Vajay Szabolcs kimutatta: a Glabernél emlegetett német feleség valójában nem Konrád császár leánya, hanem egy másik Mathilda.¹⁷³ Ezt bizonyítja mindenekelőtt a *postmodum* időhatározó Glaber szövegében¹⁷⁴, amely kizárja, hogy a deville-i csúcstalálkozóval egy időben történt volna a francia király és a császárlány egybekelése; egy évvel később viszont Konrád Mathildája már halott, tehát az sem lehetséges, hogy Deville-ben csak eljegyezték volna egymást, s az esküvőre került volna sor *postmodum*. A császárlány egyébként sem „csupán” *Germaniae nobilioribus* származott: e máskülönben megtisztelő meghatározásnak ő, az uralkodó gyermeke, fölötte állt. A Glabernél emlegetett Mathilda eszerint valójában Liudolf fríz örgróf leánya, akit I. Henrik a császárlány halálának évében, 1034-ben vesz feleségül, s bár ez a házasság sem bizonyul hosszú életűnek (a „másik” Mathilda 1043-ban halt meg¹⁷⁵), ám ez legalább tagadhatatlanul valódi házasság, amelyből még egy kislány is születik.¹⁷⁶

Csak hogy ha ezt tudomásul vesszük, s így Glaber munkáját ki kell vennünk a császárlány Mathilda és I. Henrik házasságának forrásai közül, akkor az egyetlen forrásról mondtunk le, amely – legalább Hahn olvasatában – összekapcsolta volna a francia-német békekötést a császárlány eljegyzésével. (Valójában, láttuk, ez sem, hiszen még ha valóban II. Konrád leányáról tenne említést, akkor is *postmodum* datálja a frigyet.) Glaber hiányában azonban forrásaink végleg két csoportra oszlanak. Az egyik csoport csak a francia-német béke létrejöttével foglalkozik, s nem köti ezt össze semmilyen családi kapcsolatteremtéssel. A másik – amelybe Siegfried és Wipo sorolható – Mathilda eljegyzésére koncentrál, s míg Wipo egyáltalán nem említi ennek politikai összefüggéseit, addig Siegfried említi ugyan a békét, de nem a ténylegesen megkötöttet, hanem azt, amelyet a császár környezetéhez tartozók vártak a remélt frigytól.

Más szóval: a szóban forgó eljegyzés összekapcsolása az 1033 májusi, deville-i csúcstalálkozóval s az ott kötött békével a forrással igazolható(nak hitt) tények közül a hipotézisek szintjére csúszik vissza. Hipotézisnek persze még így is nagyon

¹⁷² JEAN DHONDT: Sept femmes et un trio de rois. In Contributions à l'histoire économique et sociale III. Bruxelles, 1965. 35-70., fől. 54. (47. j.)

¹⁷³ VAJAY 1971. 249-250.

¹⁷⁴ Uo. 250.

¹⁷⁵ Uo.. ld. JEAN DHONDT: Henri Ier l'empire et l'Anjou. Revue Belge de Philologie et d'Histoire 25. [1946-47] 87-109., fől. 91. (uo. 259.)

¹⁷⁶ VAJAY 1971. 259.

erős, hiszen a középkorban valóban mindennapos gyakorlat volt a politikai szerződések megpecsételése egy-egy szerencsés házasságkötéssel. Csakhogy további nehézségek is felmerülnek.

A legfőbbik Siegfried személyiségével függ össze. Ez az ember a legkevésbé sem mondható elfogulatlan forrásnak: levele elszánt támadás egyszerre sokak ellen. Támadja a császárt, III. (Fekete) Henriket (1139-1156), már a gregorianizmus későbbi indulatait megelőlegező éllel, amiért a papokkal egyenlő méltóságot követel és vesz igénybe.¹⁷⁷ Támadja magát Poppo apátot, akinek kolostora nem a gorzei reformmozgalom fundamentalista változatát vette át, hanem egy „kevertebb” regulát.¹⁷⁸ De mindenekelőtt támadja a franciákat – egészen a kicsinyességig: aggodalommal panaszolja fel, hogy hajviseletük, öltözködésük, fegyverzetük, lovaglásuk még a német királyi udvarban is követőkre talál.¹⁷⁹ Thomas¹⁸⁰ ezt annyiban módosítja, hogy Siegfried indulatai valójában nem a francia (=franko-román) etnikum ellen támadnak, hiszen maga is Metz környékéről, román nyelvű területről származik, hanem kifejezetten a Capeting-dinasztia s az általa kormányzott államalakulat ellen, mintegy a Liudolfingok és a Száliak iránti lojalitás jegyében.¹⁸¹

A levél 1043 októberében keletkezett, egy hónappal III. Henrik és Poitou-i Ágnes esküvője előtt¹⁸², Karl Schmid szerint egyenesen azzal a céllal, hogy megaka-

¹⁷⁷ HEINZ THOMAS: Abt Siegfried von Gorze und die Friedensmaßnahmen Heinrichs III. vom Jahre 1043. in Jahres-chronik 1976 des Staatlichen Regino-Gymnasiums. Prüm, 1976. 125-137., fől. 134.; STEFAN WEINFURTER: Herrschaftslegitimation und Königsautorität im Wandel: Die Salier und ihr Dom zu Speyer. In Der Salier und das Reich. Salier, Adel und Reichsverfassung. Hg. uó (A továbbiakban: SR) I. Sigmaringen, 1991. 55-96., fől. 85.

¹⁷⁸ KASSIUS HALLINGER: Gorze–Kluny. Studien zu den monastischen Lebensformen und Gegensätzen im Hochmittelalter. Roma, 1950. 280. (A könyv egészében is a cluny-i és a gorzei reformmozgalom konfliktusát tárgyalja!)

¹⁷⁹ Siegfried uo. p. 665.: ...videlicet quod honestas regni, quae temporibus priorum imperatorum veste et habitu nec non in armis et equitatione decentissime viguerat, nostris diebus postponitur, et ignominiosa Franciscarum ineptiarum consuetudo introducitur, scilicet in tonsione barbarum, in turpissima et pudicis obtutibus execranda decurtatione ac deformitate vestium multisque aliis novitatibus, quas enumerare longum est quasque temporibus Ottonum ac Heinricorum introducere nulli fuit licitum. Vö. STEFAN WEINFURTER: Herrschaft und Reich der Salier. Grundlinien einer Umbruchzeit. Sigmaringen, 1991. 87-88.; THOMAS i.m. 126. Ez a felfogás a gorzei kolostorban eleve hagyomány volt. Siegfried mestere, aki utóbb Gorze apátjává tette őt, Dijoni Vilmos (NEITHARD BULST: Untersuchungen zu den Klosterreformen Wilhelms von Dijon [962-1031]. Bonn, 1973. 87-88.), aki német és olasz felmenőktől származott (uo. 22-23.), már 1018-ban prédikált az „idegenek” erkölcsstelen öltözködéséről, s ennek példaként említette Constanzt, II. (Jámboer) Róbert francia király (996-1031) feleségét. (SACKUR 99-100.) Ennek alapján SACKUR (i.m. 260.) és BULST (i.m. 88-90.) egyaránt Vilmos hatásának tudják be Siegfried frankofóbiáját; utóbbi azonban (uo.) hozzát teszi, hogy Siegfried hangja sokkal keményebb.

¹⁸⁰ THOMAS i.m. 126. 8. j.

¹⁸¹ Bár ez utóbbi ellene mond annak, ahogyan III. Henrikkel nyíltan, s II. Konráddal is, jóllehet vele csak a halála után, szembehelyezkedik – a mi szempontunkból azonban ez úgyszólván indifferens, hiszen I. Henrik maga is Capeting uralkodó, tehát mindenképpen célpontja Siegfried gyűlöletének.

¹⁸² VARGA GÁBOR: Heinrichus III. rex pacificus. Az Árpádok és a Német-Római Birodalom uralkodóinak

dályozza a házasságot.¹⁸³ Ilyen merész célkitűzés ilyen rövid idő alatt nyilván kevés válogatást enged az eszközökben. A legfőbb ellenérv persze – egyházatyához illően – a házasság kánonjogi megengedhetetlenségének, a jegyesek közeli vérrokonságának felemlgetése. S az efeletti felháborodást kellően alátámasztja a hivatkozás, hogy hiszen ilyen vérfertőző házasságra a jelenlegi vőlegény-uralkodónak már az édesapja és elődje is gondolt, amennyiben ugyancsak közeli vérrokonhoz készült adni a leányát. De ha e bűnök felemlgetőjének olyan a lelkülete, mint Siegfriedé, akkor semmi mással nem teheti teljesebbé a már úgylis riasztó képet, mint ha azt is jelzi: ezek a vérfertőzések a gyűlölt és rettegett Capeting-monarchiához kapcsolódtak volna a birodalmat, talán még a két állam egyesítését is lehetővé tették volna!

Siegfried minden bizonnyal őszintén meg volt arról győződve, hogy ez maga lenne a kárhozat. S ennek megfelelően őszintén retteghetett a lehetőségtől. Pedig hát Nagy Károly birodalmának újraegyesítésére a leghalványabb lehetőség sem nyílt volna abban az esetben sem, ha Mathilda netán valóban I. Henrik felesége lesz. A gorzei apát netán attól tartott, hogy II. Konrád ez esetben majd a vejére hagyja császárságát? De hát miért mellőzte volna tulajdon fiát, Fekete Henriket, annak a francia királynak a kedvéért, aki uralkodói elhivatottságát a trónra lépése óta eltelt két évben bizony nemigen bizonyította (igaz, az anarchiába zuhant Franciaországban sok módja sem volt rá)?

Az eddigiekből világos lehet: Siegfried kevésbé volt alkalmas arra, hogy objektív politikai szempontokat mérlegeljen. Az ő szemében a Capetingek a romlás, züllés, kárhozat megtestesítői voltak. S ha egy tervezett házasságról tudott még rosszabbat is mondani annál, hogy vérfertőző, úgy az már csak annyi lehetett: egy Capetinggel teremt lelki rokonságot.

Ennek figyelembe vételével csodálhatnánk-e, ha egy korábbi jegyességi terv esetében, amellyel kapcsolatban valójában csak arra emlékezett, hogy a vőlegényt Henriknek (*Heinricus*) hívták, és hogy a menyasszony vérrokona volt, magától értetődően – s talán őszinte hittel is saját igazában – azonosította ezt a *Heinricust* a francia királlyal?

Márpedig Szent Imre neve is *Henricus* a legenda latin eredetijében!¹⁸⁴ S a kánonjogi akadály, amely Siegfried intése szerint fennállt Mathilda és a francia király között, Imre esetében még fokozottabban fennállt! Imre is ükunokája volt Gerbergának, Nagy Ottó nővérének – anyai nagyanyja, Burgundi Gizella ugyanis egy korábbi Mathildának, Gerberga és IV. (Tengerentúli) Lajos francia király (936-954) leányának gyermekeként jött a világra. Ráadásul még Nagy Ottó testvéröccsének, Henrik bajor hercegnek is dédunokája volt, miután anyai nagyapja, Civakodó Henrik herceg az első unokanővérét vette nőül Burgundi Gizellában.

.....
kapcsolatáról. *Aetas* 22 (2007)/3. 35-58., fől. 47.

¹⁸³ KARL SCHMID: Zum Haus- und Herrschaftsverständnis der Salier. SR I. 21-54., fől. 46.

¹⁸⁴ *Henricus* olvasható a legenda legrégebbi, 13. századi kéziratában. A többi fennmaradt kézirat, melyekben már többnyire *Emericus*, jobb esetben *Hemericus*, túlnyomórészt 15. századi vagy még későbbi. ld. SRH II. 447-450.

Vagyis: elképzelhetetlen-e, hogy Siegfried egyszerűen összekevert egymással két *Heinricust*: a magyar Szent Imrét a (latinul) hasonló nevű francia királlyal – akár tudatos agitációs céllal, akár őszinte meggyőződéssel, beteges frankofóbiájának nyomása alatt?

Az elképzelés – tisztában vagyunk vele – nagyon is merész, s nem is mernénk megkockáztatni, ha néhány további érv nem látszana megtámogatni.

Az első, hogy amint fentebb említettük, I. Henrik házassága a másik Mathildával 1034-ben, vagyis II. Konrád leánya halálának az évében következett be. Nem lett volna-e illő kívánnia a gyászévet előző menyasszonya halála után, ha valóban el voltak jegyezve? Kockáztathatta-e, hogy ezzel megbántsa a hatalmas és rettegett II. Konrádot, akinek jóindulata, szövetségi segítsége nélkül talán trónját sem tudta volna megtartani?!

A második az a furcsa hallgatás, amely a császárlány Mathilda alakját övezi a forrásokban. Igaz, Wipo csak róla tesz említést, Beatrixról nem; ezzel szemben maga II. Konrád, aki Beatrixot – láttuk – két oklevelében is kedvezményezettként jelölte meg (másodszor már alkalmasint a halála után¹⁸⁵), Mathildáról egyszer sem szól – még abban az oklevelében sem, amelyben pedig egész családja, egy kivétellel valamennyi felmenője és gyermeke számára tesz alapítványt.¹⁸⁶ Pedig ez az oklevél éppen 1034 januárjában keletkezett, tehát időben mindenképpen közel Mathilda halálához. Voltak kutatók, akik szerint éppen a mondott haláleset keltette meg-rázkódtatás indította volna Konrádot az alapítvány megtételére. De akkor miért éppen Mathilda maradt ki?! Ha viszont az oklevél kiadásakor még élt, ugyanúgy meg kellett volna említeni, mint testvéreit, Henriket és Beatrixot. Annál is inkább, mert utóbb egyedül ő lett Wormsban eltemetve a felsorolt élő családtagok közül: a dinasztia uralkodó tagjai a speyeri dómban nyugszanak.¹⁸⁷ A felmerült válaszok erőltetettnek és ellentmondásosnak látszanak.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Id. WOLFRAM i.m. 55-56.

¹⁸⁶ Id. 144. j.!

¹⁸⁷ INGRID HEIDRICH: Bischöfe und Bischofskirche von Speyer. SR II. 187-224. fől. 200.; WEINFURTER (Sigmaringen) 17.

¹⁸⁸ A trónra emelkedés előtti ősök közül egyedül Ottó, II. Konrád nagyapja nem szerepel az oklevélben. Ennek régebben igyekeztek emocionális magyarázatot adni, hogy Ottó kismimmizte volna Konrádot az örökségből, miután annak apja, Henrik még Ottó előtt meghalt (BRESSLAU 1879. 4., vö. FISCHER-FABIAN i.m. 197.) SCHMIDT, TILMANN (Kaiser Konrads II. Jugend und Familie. In Geschichtschreibung und geistiges Leben im Mittelalter. Festschrift für Heinz Löwe zum 65. Geburtstag. Hrsg. KARL HAUCK & HUBERT MORDEK. Köln, Wien, 1978. 312-324., fől. 314.) azonban bebizonyította, hogy ez csupán a korabeli jogrend félreismerésén alapuló, anakronisztikus feltételezés volt. Ennek nyomán HANSMARTIN SCHWARZMAIER (Von Speyer nach Rom. Wegstationen und Lebensspuren der Salier. Sigmaringen, 1991. 47-49.) és KARL SCHMID (Die Sorge der Salier und ihre Memoria. Zeugnisse, Erwägungen und Fragen. In Memoria. Der geschichtliche Zeugniswert des liturgischen Gedenkens im Mittelalter. Hrsg. UŐ & JOACHIM WOLLASCH. [Münstersche Mittelalter-Schriften 48.] München, 1984. 666-726., fől. 683-685.) arra jutnak, hogy Ottó egyszerűen nem a wormsi dómban volt eltemetve, s ezért nincs róla említés. WOLFRAM (i.m. 40. 51. j.) azonban hangsúlyozza, hogy ez csak feltevés: Ottó temetési helyét valójában nem ismerjük. Akárhogy is, Mathilda esetében felmerülhet-e ilyen

Lehetséges tehát, hogy Mathilda alakja valamiért *persona non gratá*vá vált a császári udvar számára? (Wipo talán éppen igazságot kíván szolgáltatni a szerencsétlen császárlánynak, amikor a császári atya életrajzában – immár évekkkel annak halála után – legalább egyetlen mondatot szentel neki?)

De hát egy ilyen „*rendkívül szép leányka*” mit tud elkövetni, ami miatt az édesapja ettől kezdve még a nevét sem szereti leírni? Aligha ő maga lehetett a hibás. Elképzelhető, hogy eljegyzésének körülményei s kimenetele bosszantották Konrádot? De a francia királlyal kötött szövetségi szerződéssel ilyen probléma aligha merülhetett fel.

Mit mondhatunk viszont a feltételezett, Szent Imrével való kapcsolatról? Konrád 1024-ben lépett trónra. Ezt megelőzően nyilván nem volt abban a helyzetben, hogy leányát a nagy hatalmú magyar király örökösével jegyezhesse el. Hatalomra jutása után viszont szinte azonnal konfliktusba került Szent Istvánnal. A nyílt ellenségeskedés kezdetét a szakirodalom 1026-ra teszi, amikor Konrád Itáliában megbuktatja Otto Orseolo velencei dózsét, István sógorát, s ugyanakkor figyelmen kívül hagyja Szent Imre jogigényét a bajor hercegi címre.¹⁸⁹ Ám azt is hozzá szokás tenni, hogy már trónra lépése pillanatától várható volt az agresszív fellépés minden közép-kelet-európai államalakulattal szemben, mely a németektől függetlenül jött létre, vagy tőlük függetlenedni próbált.¹⁹⁰ Így alig elképzelhető, hogy leánya kezét kínálta volna Szent Imrének, aki az ő szemében ekkor csupán mint a bajor hercegség nemkívánatos, sőt a maga felfogása szerint egyenesen arcátlan trónkövetelője létezhetett.

Ha mégis létrejött ilyen eljegyzés, annak értelmi szerzője csakis Szent István lehetett, akinek viszont nyilván az volt a célja, hogy határait biztosítsa a német hódítási próbálkozásokkal szemben, s ha már nem állíthatja helyre a sógora, II. Henrik korabeli szívélyes viszonyt, a nyílt ellenségesség helyett legalább ismét korrekt kapcsolatokat teremthessen a német-római császársággal. De hogy e célját egy dinasztikus házasság eszközével realizálhassa, ahhoz előbb meg kellett győznie Konrádot: erőszakos eszközökkel nem fog a magyar királyság fölé kerekedni. És a harcias, sőt brutális császár csakis a fegyverek nyelvéből értett. Így Imre és Mathilda eljegyzésére csupán Konrád hadainak 1030-as, súlyos veresége nyomán, az ezt követő békeszerződés keretében kerülhetett sor.¹⁹¹ Ez pedig aligha lehetett kellemes emlék

.....
 motiváltság?! SCHMID (uo.) a DH II 204. sírlelet alapján felveti, hogy Mathilda testét ükapja, az augsburgi csatában kulcsszerepet játszó Vörös Konrád sírjában helyezték el. Ha így is van, változatlanul érvényes a kérdés: miért nem járt ki neki önálló sírhely s ennek megfelelően hely az oklevélben?

¹⁸⁹ GOMBOS FERENC ALBIN: Történetünk első századaiból. Századok 45 (1911) 497-512., 569-585., fől. 498.; DEÉR JÓZSEF: A magyar törzsszövetség és patrimonialis királyság külpolitikája. Máriabesnyő-Gödöllő, 2003² (eredetileg: Somogy megye, 1928.) 58-59.; GYÖRFFY 1977. 310-311.; u.ő: MT 816-817.; MAKK FERENC: Magyar külpolitika (896-1196). Szeged, 1993. 53-54.; KRISTÓ GYULA: Háborúk és hadviselés az Árpádok korában. Szeged, 2003. 73-74.

¹⁹⁰ GOMBOS i.m. 504.; DEÉR, GYÖRFFY, MAKK, KRISTÓ uo.

¹⁹¹ GOMBOS i.m. 506., DEÉR i.m. 60. és GYÖRFFY 1977. 313.; MT 818. elfogadják a *Hildesheimi Évkönyv* adatát, mely szerint a békét nem is maga Konrád, csak fia, az ekkor bajor hercegi címet viselő, későbbi

a kudarcot máskülönben ritkán valló császár számára. Talán ezért nem említi ezt a lányát sehol, ahol Beatrixot igen?

Gondolatmenetünknek természetesen van egy igen súlyos ellenérve: Wipo adata. II. Konrád életrajzírója már II. Henrik utolsó éveiben udvari káplán volt, s e tisztségét 1046 végén bekövetkezett haláláig megtartotta. Első kézből szerezhette tehát információit a császár bármilyen politikai és/vagy családi akciójára vonatkozóan.¹⁹² Noha Thomas 1976-ban legalábbis nem tartotta kizárhatónak, hogy Siegfried levelét nem kizárólag Poppo kapta kézhez, hanem egyházi körökben szélesebben is elterjedt¹⁹³, Wipo pedig körülbelül három évvel később, 1046 őszén zárta csak le életrajzát¹⁹⁴, az utóbbit mégis aligha befolyásolhatták a gorzei apát elfogult és így téves információi! Ha tehát ő is úgy tudja, hogy Mathilda a francia király jegyese volt, ezt tekinthetjük-e másnak, mint egyértelmű bizonyítéknak arra, hogy Siegfried mégiscsak igazat mondott?

Ha mégsem vagyunk ebben egészen biztosak, annak az a magyarázata, hogy bár Wipót magát nem befolyásolhatta Siegfried, ám ha levele valóban széles körben elterjedt, s Mathilda francia jegyessége így vált hagyománnyá, akkor másolóit annál inkább. Márpedig Wipo császár-életrajzának legkorábbi ismert példánya is csak 12. századi (részleges) másolat.¹⁹⁵ Nem lehetséges-e tehát, hogy az ezt másoló szerzetes azonosította a Wipónál emlegetett *Heinricust*, Mathilda jegyesét a francia királlyal – a mondott hagyomány alapján?

Tisztában vagyunk azzal, hogy elképzelésünk még mindig igen hipotetikus. De – hadd ismételjük meg – elfogadása nem is szükséges feltétlenül ahhoz, hogy megállapíthassuk: a Margit-öslegenda adata szerint Mathilda az egyetlen szóba jöhető személy, aki Szent Imre jegyeseként elképzelhető. Hogy Imre halála után valóban eljegyezték-e a francia I. Henrikkel, ehhez képest részletkérdés!

.....

III. Henrik kötötte meg. Aligha hihető azonban, hogy a kiskorú trónörökös apja hozzájárulása nélkül eljárhatott ilyen súlyos kérdésben.

¹⁹² THOROCZKAY GÁBOR in ÁKÍF 177.; v.ö. BRESSLAU 146. szám alatt idézett mű X.; TRILLMICH in 145. szám alatt idézett mű 508. Szerintük részt vett az 1033-as burgundi téli hadjáraton is, ami a deville-i találkozóval a legszorosabban összefüggött.

¹⁹³ THOMAS i.m. 126. Itt konkrétan Berno reichenauai apáttal kapcsolatban teszi fel a kérdést, hogy ismerhette-e Siegfried levelét. Eldönthetőnek azonban nem tartja ezt, s csak abbeli reményét fejezi ki, hogy majd egyszer a kéziratok szöveghagyomány vizsgálata világosságot teremt ez ügyben. Mindenesetre ha Bernóhoz elvben eljuthatott a levél, úgy más kiemelt egyházi személyekhez, akár még Wipóhoz is. Ha elfogadjuk SCHMID véleményét, hogy a levél célja kifejezetten a házasság megakadályozása (ld. 179. j.), akkor ezt szélesebb körben elterjesztve, egyfajta „nyílt levélként” sokkal inkább elérhette, mint ha Poppón kívül nem láthatja senki.

¹⁹⁴ WOLFRAM i.m. 44.

¹⁹⁵ A két teljes kézirat közül az ún. *K* példány a 16. sz. végéről származik, az ún. *P* (Pastorius-féle) pedig 1607-ből. A *Z* kéziratot ellenben, amely csak az első harminckilenc caputot tartalmazza – de így a minket érdeklő szakaszt is! – még a 12. században illesztették be egy, a zwettli kolostor számára másolt codexbe, amely egyébként az Annales Mellicenses átdolgozását tartalmazta, ld. BRESSLAU in Wiponis Opera 1915. (repr. 1956) L-LIII.; TRILLMICH in Wiponis Gesta... 1961. 516-517.

7.

Tehát Szent Imre jegyeseként – de feleségeként?

„Imre nős volt halálakor, ezt a források egyértelműen tudtunkra adják”¹⁹⁶ – szögezi le Török József azt, ami a hazai kutatásban amúgy is közmegegyezés. Ezzel kapcsolatban azonban fel kell hívnunk arra a figyelmet, hogy a Szent Imre-legenda a szűz királyfi párjára először a *desponsata*, utána a *coniux* főnevet alkalmazza.¹⁹⁷ Előbbi egyértelműen *jegyest* jelent¹⁹⁸, utóbbi kétségkívül lehet *házastárs*, ám (amennyiben nőnemű) *menyasszony* (sőt *szerető*) is!¹⁹⁹ Szent Margit *Legenda Vetusa* szintén *sponsa*-ként²⁰⁰ (= *jegyese, menyasszony*)²⁰¹ említi *filiam imperatoris Romanorum*! Az *uxor* főnév, amely egyértelműen feleséget jelentene²⁰², nem fordul itt elő;²⁰³ a *socia* sem, mely a hazai legendairódalomban szintén gyakori *feleség* jelentésben.²⁰⁴ A kutatók közül azonban ezt eddig egyedül Bollók tette szóvá, s ő azzal magyarázza: a legenda keletkezésekor már nem is emlékeztek rá, felesége vagy jegyese volt-e Imrének.²⁰⁵

Magunk azonban – mint hamarosan kitérünk rá – úgy véljük, hogy a 12. századi legendának volt 1083-ból való előzménye. S 1083-ban erre még lehetett emlékezni. Bár Bollók szerint „a *dinasztiaváltással* [=I. András trónralépésével] *batalomba került új politikai elit tagjainak családi hagyománya viszont a jelek szerint nem sok emléket őrzött*

¹⁹⁶ TÖRÖK i.m. 205.

¹⁹⁷ ld. I. j.

¹⁹⁸ FINÁLY HENRIK: A latin nyelv szótára a kútfőkből a legjobb és legújabb szótárirodalomra támaszkodva. Budapest, 1884. (repr. 2002). s.v. *despondeo*; GYÖRKÖSY ALAJOS: Latin-magyar szótár. Budapest, 1982⁷ s.v. *despondeo*.

¹⁹⁹ FINÁLY i.m. s.v. *conjux*; GYÖRKÖSY i.m. s.v. *coniux*; vö. ANTONIUS BARTAL: Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis Regni Hungariae. Budapestini, 1901. s.v. *coniugata, coniuncta, coniux*. Ő valóban csak *feleség* jelentést ad meg; hasonlóképp Lexicon Latinitatis mediae Aevi Hungariae II. Budapest, 1991. ed. JÁNOS HARMATTA etc. s.v. *coniux* (*feleség, férj, házastárs* jelentések – az elsőre hat szöveghelyet hoz, közülük az első Szent Gellért *Deliberatio*-ja, tehát Szent Imrével kortársnak tekinthető szöveg; a második 12. századi, a többi későbbi). ALBERT BLAISE (Lexicon latinitatis Mediae Aevi. Turnholt, 1975.) viszont az *épouse* jelentést kizárólag a *conjux Dei* szerkezetben hozza!

²⁰⁰ ld. 120. j.!

²⁰¹ BOLLÓK 1996. 352. úgy ítéli meg, hogy *feleséget* és *jegyest* egyaránt jelenthet. Ezzel szemben FINÁLY s.v. *sponsa*; GYÖRKÖSY s.v. *sponsa*. BLAISE s. v. *sponsa* hoz ugyan *épouse* jelentést, de csak az *épouse du Christ* szerkezetben, apácákról; magyarul ezt is inkább *Krisztus menyasszonyának* szokás mondani.

²⁰² Uo. s.v. *uxor*.

²⁰³ *Legenda minor S. Stephani regis 2.* (SRH II. p. 394.): ...*uxorem* nobilissimam ex latissima Romanorum imperatorum prosapia dirivatam duxit (Már itt is, ahol a házasságkötésről van szó!); *Legenda S. Stephani Regis ab Hartvico episcopo conscripta 3.* (SRH II. p. 406.): ...*uxorem* eius... (ti. Géza fejedelemét). (Kiemelések tőlem.)

²⁰⁴ *Legenda maior S. Stephani regis 9.* (SRH II. p. 384.): Gillam ... sibi in matrimonio sociavit ... *sociam* esse notificavit (úú. *Legenda S. Stephani Regis ab Hartvico episcopo conscripta 10.*: Gislam ... *sociam* esse constituit); *Legenda maior S. Stephani regis 14.* (SRH II. p. 389.) II. Henrikről: beati regis per *sociam* cognato, Romane dignitatis augusto Heinrico pio... (Kiemelések tőlem.)

²⁰⁵ BOLLÓK 1996. 352.

*első királyunk udvarának belső ügyeiről.*²⁰⁶ Bizonyítékul Vazul történetének zavarosságára hivatkozik. Ez azonban aligha jó példa, hiszen itt olyan kérdésről van szó, amely éppen ennek az új politikai elitnek lehet kellemetlen – de miért állna fent ilyen probléma Szent Imre házasságát illetően?

Hogy a hagyomány mégis egyértelműen Szent Imre *feleségére* emlékezik, annak oka eszerint sokkal inkább éppen a legendaszerző szerkesztési módszere, amellyel a *desponsata* exponálása után azonnal a királyfi dicséretes önmegtartóztatására tér rá. Hiszen ha csak eljegyzés történt, de esküvő nem, akkor ez az önmegtartóztatás éppen nem olyan nagy érdem, sőt a keresztény etika szerint minimum-követelmény.

A hívő olvasóknak tehát szükségképpen úgy kell értelmezniük a legenda szövegét, hogy az eljegyzés után az esküvő is megtörtént, ha külön nem említi is a szerző, s a *coniux* itt már feleséget jelent. A kutatóknak azonban a fentiek nyomán kételyei támadnak.

Először is, ahogy fentebb megállapítottuk, az eljegyzésre leghamarabb a II. Konrád és Szent István közötti békekötéskor kerülhetett sor. A békeszerződés Reichenau-i Hermann²⁰⁷ és a *Hildebeimi Évkönyvek*²⁰⁸ szerint csak 1031-ben született meg; Györffy értelmezése szerint nyáron.²⁰⁹ Szeptember 2-án – vagyis maximum három hónappal később – viszont Szent Imre már halott volt.²¹⁰ Három hónap még a legnagyobb sietség mellett is csak igen szűken elég egy királyi színvonalú esküvő megszervezésére, előkészítésére – kivált, ha az egyik örömapa (Konrád) sejtetően kevésbé lelkes, és talán inkább az esemény halogatásában érdekelt.

Egy további súlyos érv is szól az esküvő megkötése ellen: a menyasszony életkora. Erre ugyan közvetlen adatunk nincs, de azt láttuk: a *Quedlinburgi Évkönyvek* 1025-re vonatkozó bejegyzése Beatrixot még mint a császár *unica* leányát említi. Ennek alapján a német szakirodalom annyiban legalább egységes, hogy ekkor Mathilda még nem volt a világon.²¹¹ Wolfram szerint ugyanezen év második felében születhetett;²¹² csakhogy ő nem látszik figyelembe venni az egyéb információkat. Már Hahn²¹³ felhívta a figyelmet Johannes de Beka tájékoztatására a 14. századból: „Az Úr 1027. évben december kalendájának 5-ik napján [=november 27-én] Adalbold püspök eltávozott az Úrhoz... Mivel Adalbold püspök elhunyt, és mindennapos zavarzás kelet-

²⁰⁶ Uo.

²⁰⁷ Herimannus Augiensis monachus: *Chronicon de sex aetatibus mundi a creatione mundi usque ad a. 1054. A. 1031.* (CFH p. 1143.): Pax cum Stephano rege Ungariorum redintegratur. Magyarul: ÁKÍF 221.

²⁰⁸ *Annales Hildesheimenses ab initio mundi ad a. 1137. A 1031.* (CFH p. 141.): Cuonradi imperatoris filius, Heinrichus rex et ipse dux Baioariae, et Stephanus rex Ungaricus cum iuramento invicem firmaverunt pacem. Magyarul: ÁKÍF 215.

²⁰⁹ GYÖRFFY 1977.313.; UÓ MT 818.

²¹⁰ Id. 13. j.

²¹¹ HAHN i.m. 253-254.; HARRY BRESSLAU: *Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Konrad II.* I. Leipzig, 1879. 205-206.

²¹² WOLFRAM i.m. 55., 96-97.

²¹³ HAHN UO.

kezett az új pásztor perlekedés-teli megválasztásakor, Konrád király lejött Traiectusba, hogy elfojtsa a viszálykodást, magával hurcolva tisztes feleségét, Gizellát. De minthogy ez a királyné azokban a napokban már terhes volt, sőt, pontosabban egész közel a lebetegedéshez, ezért a mondott király végre elhelyezte őt Oesterbeyc faluban, egy bizonyos presbiternél, akinek Bernulf volt a személyneve... Eközben a nemes királyné finom alakú gyermeket szült, megüzenne a királynak az új örömeiket Bernulf pap által...²¹⁴ Mint Hahn leszögezi: Beatrix már két évvel korábban életben volt, Fekete Henrikről nem is beszélve, ez a gyermek tehát csak Mathilda lehetett.²¹⁵ Ugyanígy látja Bresslau²¹⁶, aki még egy további forrást vonultat fel: egy utrechti feliratot, amely a 17. században még olvasható volt. „Jön Konrád király, hogy hamarosan békét teremtsen neked, és az egész kíséret imádkozik az élén álló királyért, miután visszaküldte a feleségét, Gislát, szülés előtt. Ő Oosterbreek faluban szül, Bernold papnál, aki akkor ott volt plébános, akinek a király főpapságot ad, mert elvitte az újságot, hogy gyermeke megszületett.”²¹⁷

Mathilda szerint 1027 legvégén láthatta meg a napvilágot. Akkor viszont a Szent Imrével kötött eljegyzés tételezett időpontjában, 1031 nyarán nagyjából három és fél éves volt. A dinasztikus házasságok gyakorlatába minden további nélkül belefért az eljegyzés megtartása ilyen zsenge korban (a szakirodalomban általánosan feltételezett, 1033-as francia eljegyzés idején sem lehetett még több Mathilda öt és fél évesnél!) – viszont a házasság megkötése jóval kevésbé, consummálására pedig természetesen akkor sem lehetett volna gondolni, ha a vőlegényre nézve nem eleve sértő a pusztá feltételezés is, hogy ilyesmire indíttatása lehetett volna!

S ha most mindennek fényében tekintünk vissza a dolgozatunk elején feltett kérdésre, azt láthatjuk: a jelenleg ismert Imre-legenda (de nyilván már elődje is, az 1083-ban készült ősgenda, amelyet az Álmos herceg környezetéhez tartozó szerző átdolgozott) nem a gregoriánus papi cölibátus eszményének akart Imrében emléket állítani, csupán szentté avatható voltát akarta igazolni. Nem állíthatta, hogy feleségével élt szűzházasságban, mert a jelek szerint a szent királyfinak felesége nem is volt, csak kiskorú – bár Wipo tanúsága szerint zsenge korához mérten szépséges – menyasszonya. Nem is állít ilyet, ám a szöveget úgy szerkeszti meg, hogy logikusan mégis arra kell következtetni: volt feleség, akivel a királyfi természetesen és

²¹⁴ Chronographia Johannis de Beke. Ed. H. BRUCH. Gravenhage, 1973. (42. [p.79.]: Anno domini mxxvii v kalendas decembris Adelboldus episcopus migravit ad dominum... U.o. 43. [p.81.]) Cum Adelboldus episcopus defunctus esset et cotidianus tumultus in electione novi pastoris contencioso foret, Conradus rex Traiectum descendit ad supprimendam discordiam, adducens secum Ghisilam uxorem suam decentissimam. Sed quoniam eadem regina diebus illis erat gravida, quin immo puerperio proxima, ideoque iam dictus rex locavit eandem in pago de Oesterbeyc apud quendam presbiterum, cui Bernulfus proprii nominis erat vocabulum... Interea regina nobilis elegantis formae parturiit infantem, transmittens regi nova gaudia per Bernulfum sacerdotem.”

²¹⁵ HAHN UO.

²¹⁶ BRESSLAU i.m. 206.

²¹⁷ Uo. 205. 3. j. (Venit rex Conrat, ut pacem mox tibi ponat, / Datque cohors tota regi de praesuli vota / Retro dimissa paritura conjuge Gisla, / Oosterbreek villa prope Bernoldum parit illa, / Tunc ibi curatum, cui rex dat pontificatum / Ob nova portata, quod erat proles sibi nata.)

joggal élhetett volna házaseletet, ha elvei lehetővé tették volna... Megbocsátható turpisság. Annál is inkább, mert a hívók számára lényeges kérdést – hogy tudniillik élt-e Szent Imre addigi életében bármikor szerelmi életet, avagy ez tényleg ellenkezett elveivel, és őszintén kész volt még körülbelül további tíz esztendő t várni, amíg jegyesét ténylegesen feleségül veheti – nem érinti. Mivel a házasság remélhető időpontjára Imre már legalábbis belépett volna a negyedik X-be, ennyi önmegtartóztatás akkor is tiszteletet parancsoló lett volna részéről – legalábbis azok szemében, akik a szerelmi érintetlenséget önmagában való értéknek tartják –, ha a továbbiakban hajlandó lett volna kompromisszumot kötni, és a dinasztia fenntartására is gondolni.

Aki tehát Szent Imrében a tradíciók szerint a szűz aszkétát kívánja tisztelni, tisztelheti tovább is. Főként, mivel a tíz esztendővel későbbre remélt fejleményeket csak találgathatjuk: hiszen a három és fél éves kislány eljegyzése után legfeljebb három hónappal Szent Imre halott volt. És a magyar-német kapcsolatok nem is alakultak Szent István reményeinek megfelelően...

8.

Vizsgálódásunk végéhez közeledve egyetlen kérdést kell még megválaszolnunk: mennyire érdemel hitelt gondolatmenetünk kiindulópontja, Szent Margit *Legenda Vetusa*? Nem Karácsonyinak van-e igaza, aki még e latin szöveg előkerülése előtt elvi alapon kétségbe vonta, hogy az bármilyen hiteles információval rendelkezhetett a II. századra vonatkozóan?²¹⁸

Nos, abban ma már egyetértés uralkodik, hogy a *Legenda Vetus* szerzője Marcellus atya volt, Szent Margit gyóntatója, aki tehát egyik legközelebbi személyes ismerőse volt hősének, s nyilván tájékozott volt annak olvasmányairól.²¹⁹ Azt pedig Mezey szögezte le, hogy amit Margit olvashatott Szent Imréről, az csakis legenda-szöveg lehetett, mégpedig valami korai és elveszett magyar fordítás – Szent Margit ugyanis nem tudott latinul.²²⁰ A kérdés: ugyanabból az Imre-legendából készült-e a fordítás, amelyet mi ma ismerünk, s amely a 12. században született?²²¹ Bollók szerint a Marcellus-féle szöveg „*utalásai annyira pontosak*”, hogy más lehetőség fel sem merülhet.²²² Márpedig ha ez igaz, akkor abból sem Margit, sem Marcellus nem meríthette a „római császár leányára” vonatkozó információt, s így az valóban későbbi, hiteltelen elem.

Csakhogy ez nem szükségszerű. Hiszen alig elképzelhető, hogy az 1083-ban szentté avatott Imrének ne lett volna eredetileg is legendája. Ahogy a Szent István-

²¹⁸ Id. 68-69. j.

²¹⁹ KLANICZAY G. i.m. 236., 314-315.

²²⁰ MEZEY i.m. 93.

²²¹ Id. 22-23. j.

²²² BOLLÓK 1996. 341.

ról ma ismert három legendaváltozatot megelőzte egy őslégenda²²³, úgy hasonlóan Imréről is szólhatott egy.

Éppen az a kérdés: miért kellett ezt később átigazítani? Alighanem a megerősödő gregoriánus pápaság egyre szigorúbb követelményeihez alkalmazkodva. Akik például aligha tekintették volna jó ajánlólevélnek, hogy e magyar szent párja, akivel állítólag szűzházasságban élt, a gyűlölt Száli-dinasztia leánya, s a különösképpen átkozottnak tekintett IV. Henrik (1056-1106) nagynénje volt!

Gyanítható, hogy a ma ismert legendaváltozathoz ezért maradt ki a római császár leányára való utalás. De azért az őslégendák még sokáig nem vesztek el: a 15. század végén legalábbis Szent István *Legenda Vetus*ának valamilyen feldolgozása még megvolt Székesfehérváron²²⁴. Alighanem Imrének is. S ha őrizték, hagyományozták őket – akár csak szűk körben is –, nem látszik elképzelhetetlennek, hogy adott pillanatban valamely okból ezt fordították magyarra. S így juthatott el Mathilda és Imre története először Szent Margithoz, majd rajta és gyóntatóján keresztül – hosszú lappangás után – a történelem iránt érdeklődő modern olvasókhhoz, kutatókhoz is.

Iván Uhrman: The Greek Emperor's Daughter...?

Prince Emery the Saint (the only son of King Stephen the Saint of Hungary who lived to see his adult age) had a wife born of a royal dynasty, but he lived a married life with her only „as the angels do” as his Legend says. This statement seems to be too fantastic for the modern, critical researchers, so mostly they interpret this story as an ideological construction. But who could be the spouse in this formal marriage? We have only one source about her from Hungary, and it claims her to be a daughter of a Greek Emperor. But no daughter of any Greek Emperors in the time of Prince Emery the Saint could be identified with this wife. This paper comes to the conclusion after a new investigation of the sources, that Prince Emery the Saint had no wife, but only a fiancée, furthermore she was only three and a half years old, and the daughter of not a Greek, but a German-Roman Emperor.

²²³ TÓTH ZOLTÁN: Szent István legrégebbi életirata nyomán. Századok 81 (1947) 23-94., fől. 24-25., 40., 76-78.

²²⁴ TÓTH i.m. 76-77.